פירוש שיר השירים

לא נודע מחברו

הוציאו לאור מכתב יד יחידי

הינרי יוחנן מאתיאוס.

I.2 ישקני מנשיקות פיהו, א' א"ע שהעלמה ראתה דודה שהיה בא ומקרב אליה ואמרה אל רעותיה מי יתן שינשקני דודי, וטרם כלתה לדבר נתקרב דודה ועמד אצלה, אמרה הדין עמי שאני מתאוה שתנשקני כי טובים דודיך מיין ואני או' שכיוצא בפסוק זה מצינו הרבה פסוקים, ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך[1] במצולות ים כל חטאותם (מיכה ז יט) וכן יבושו מאלים אשר המחתם (ישע' א כט), וכן ואולם כלם תשובו (איוב יז י), הרי מקראות אילו שראשם אינו מדבר פה אל פה, וכן יש מקראות שתחלתן מדברים וסופן מסבבין הדבור כאילו מדבר על איש אחר, יי חננו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (ישע' לג ב), וכן הייתי מעולם לא משלת בם ולא נקרא שמך עליהם (ישע' סג יט) וכן והדפתיך ממצבך וממעמדך יהרסך (ישע' כב יט), וכן יש הרבה פסוק משנה דבורם כמו והדפתיך, וכן אם לא נכחד קימנו (איוב כב כ), היה[2] לו לכתוב קימם וכן חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר (עמוס ד ז), היה לו לכתוב אשר לא אמטיר, וכן כל מקום אשר אזכיר את שמי (שמות כ כד), היה לו לכתוב אשר תזכיר, וכן אם תנאל גאל ואם לא יגאל (רות ד ד), וכן ובאשת נעוריך אל יבגוד (מלא' ב טו), וכן גם אתם חללי חרבי המה (צפנ' ב יב), וכן עתה תהיה מבוכתם (מיכה ז ד), וכן ועד הם [עומדים] יגיפו הדלתות (נחמ' ז ג), היה לו לכתוב ועד אתם שהרי היה מדבר עמהם פה אל פה. מנשיקות פיהו, נשיקות הפה הקה חבה ורעות היא יותר מאותם שמנשקים ידי אוהבם או כתפם שאין נשיקה זו נשיקת ריעות כל כך. מנשיקות, הרבה נשיקות, שלא הייתי שביעה מנשיקה אחת אי משתים רק מהרבה נשיקות. כי טובים דודיך מיין, לכן המשילה נשיקותיו לו

1 MS. תשליך. 2 MS. יהיה.

לפי שכל משקים שבעולם כשאדם שבע מהן פעם אחת הוא קץ בהם עד זמן ארוך, אך היין כל זמן שהוא שותהו הוא מתאוה אליו יותר ויותר לפי שהוא מחמם הגוף ומדליקו, שנ' יין ידליקם (ישע' ה יא), והוא תאב לו להקר חמימותו והוא מדליקו יותר ויותר, כן *נשיקותיו מדליקות[1] גופה יותר ויותר. טובים משמחים, כמו וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב (מ"א ח סו), ולכך או' שדודיך משמחים הלב יותר מיין המשמח לבב אנוש: לריח שמניך טובים, בשביל ריח שמניך שאתה 3 סך בהן, שכן כת' לפנים (ד י) וריח שמניך מכל בשמים, וכן באסתר (ב יב) ששה חדשים בשמן המור, על כן נקרא שמך שמן תורק, הוא שמן שמוריקין אותו מכלי אל כלי וריחו יוצא למרחוק על ידי שמתנענע בהרקתו, שם טוב נמשל לשמן שנ' טוב שם משמן טוב (קהל' ז א). על כן עלמות אהבוך, אל תאמר מה שאני אוהבת אותו אינו בשביל מעלה יתירה שיש בו יותר מבשאר אדם אלא לפי שאנחנו ממול אחה, שכן הדבר נשים יפות אוהבות אנשים שאינם יפים, אל תאמר כן שהרי כמו שאני אוהבת אותו כך אוהבות אותו כל עלמות שבעולם בשביל רבוי מעלותיו, שנ' ששים המה מלכות ועלמות אין מספר (ו ח): משכני אחריך, 4 מבקשת לדודה ואו' אני [מבקשת] לך דודי שתמשכני אחריך ואני ואתה נרוצה, כלו' אני שמחה כשאני רצה אחריך כמו שהייתי שמחה אם יביאני המלך חדריו, אע"פ שנערות ועלמות שאוהבות אותך כמוני רצות אחריך הביאני אני לבדי אל חדריו[2] אך לא יכנסו העלמות עמי בחדר. נגילה ונשמחה בך, אני ונערותי המשרתות אותי. נזכירה דודיך מיין, אפי' הזכרון בעלמ' שאנחנו זוכרים דודיך משמח לבנו יותר משתיית יין, מישרים אהבוך, כמו שאני והעלמות אוהבות אותך כן כל מי שהוא תם וישר אוהבים אותך בשביל גודל מעלותיך. ע"א נזכירה דודיך מיין מישרים אהבוך, אני ועלמות האוהבות אותך נגילה בזוכרנו דודיך המשמח לבנו יותר מן [היין] ההולך מן הפה וזב דרך הגרון אל המעין דרך ישר מתוך שהוא מתוק וערב ואינו מתעכב תוך הגרון כמו שעושה אותו יין הגרוע שנקרא ארא שמתעכב בגרון, וכן מצינו לשון מישרים לעניין יין, וחכך כיין הטוב הולך לדודי [ל]מישרים (ז י) שפירושו דבריך מתוקים ועריבים כמו היין המתוק וערב ההולך דרך ישר בלי עכוב מן הפה אל המעים, וכן כת' אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך[3] במישרים (משלי כג לא), מישרים מוסב אל היין, שחורה אני ונאוה בנות ירושלם, עתה היא מדברת אל ריעותיה בנות 5 ירושלם המלעיגות ומבזות אותה ואומרות שדודה נתרחק ממנה לפי שהיא מכוערת ושחורה כמו שאו' הפס' שלאחריו אל תראוני שאני שחרחרת, ולכך אומרת להם אם אני שחורה אין זה כיעור גדול כי אני נאוה וחנגית אוננט בל', ומחותכת כאברים ומחוטבת תבנית היכל ואם אני עתה קדורה בשמש כאהלי קדר שהן שופים ונקדרים בחמה ובגשמים סופי שאתלבן כיריעות שלמה שהפרוסות על פתחו הן של משי או של פשתן לבן. קדר, אומה השוכנים[4] באהלים תמיד ולא נבחם לפי שהן רועים במדברות שנ' ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר (ישע' מב א), וכת' כל צאן קדר (ישע' ס ז): אל תראוני, אל תבזוני, כמו הם יביטו יראו 6 ם' (תהל' כב יח), וכן כי ראו בארון יי (ש"ב ו יט). שאני שחרחרת, אין זה

1 MS. נשיקות אתדליקות. 2 MS. חדריך. 3 MS. ותהלך. 4 MS. השוכנים.

שחרות ממש הבא ממעי אמי כי נולדתי לבנה וגם דודי ראני לשעבר יפה ולבנה
אך עתה הושחרתי לפי ששזפתני השמש, שראה בי השמש, כמו לא שופתו עין
איה (איוב כח ז) וכל ראיה שהוא מרחוק נקרא שזיפה. בני אמי נחרו בי
כעסו עלי, ושמוני בעל כרחי נוטרה כרמים שהרי כרמי שלי לא נטרתי מעולם
כי כבודה הייתי ופנימה והם הכריחוני לשמור כרמם ולפי שלא הורגלתי לצאת
בשמש רק להיות כבודה בת מלך פנימה מיד בצאתי בחמה הושחרתי, שדרך בנות
לרעות צאן [כמו] בנות מדין ובנות לבן, ואילו שמוני רועה צאן[1] הייתי יכולה
לסבול ליטע אהל רועה ולשבת בו במדבר אך מתוך כעסם עלי שמוני נוטרה
הכרמים וצריכה אני ללכת תמיד סביב סביב לכרמים ולא יכולתי להסתר מפני
7 החמה. שמש, לשון נקבה, שנ' ויהי השמש באה (ברא' טו יז): הגידה לי שאהבה
נפשי, מבקשת אני ממך אתה דודי שאוהב אותי שתגיד לי באיזה מקום אתה
רועה כל היום כי רוצה אני לצאת מאומנותי שאני נוטרה כרמים ולהיות רועה
כמותך כדי שאוכל לדבר עמך ולשבת אצלך באהל רועי שלך, ואין זה בשת אם
אשה רועה שבן בנות מדין ולבן רועות ואם אין לרצונך להודיעני איכה אתה
רועה כל היום לפי שאתה ירא מריעך הרועים כמותך הודיעני איכה תרביץ
בצהרים, בשעה שהשמש בצהרים ומכה אותך על ראשך ואתה הולך ורובץ תחת
אחת השיחים שיש שם צל ושם מקום הדר ומוצנע ואוכל לבא אליך ולא יראוני
הרועים. שלמה אהיה כעטיה, כגולה[2] ממקום למקום לבקשך על עדרי
חבריך והם מגרשים אותי ממקום למקום, כמו שמצינו בבנות מדין ויבאו הרועים
ויגרשום (שמות ב יז). עטיה, גולה, כמו הנה יי ממלטלך טלטלה גבר ועטך עטה
(ישע' כב יז). פ"א, עטיה, כמו כאשר יעטה הרועה בגדו (ירמ' מג יב), פי' לובשת
בגדים צואים כמנהג הרועים כדי שלא יכירוני הרועים כשאני שואלת להם איפה
8 אתה רועה[3]: והוא משיב לה אם לא תדעי לך[4] היפה בנשים, כלו' מכל הנשים,
אם לא תדעי איכה אני רועה ולא תוכלי תדעי לבא אלי מעצמך צאי לך בעקבי
הצאן של שאר הרועים ורעי גדיותיך מה שיניחו צאנם ואל תתערבי ביניהם פן
יזיקו אותך וזהו על משכנות הרועים סמוך למשכנותם, ועכשיו לא הגיד לה
מקום מרעהו אך פעם אחרת הגיד לה שהיה רועה בשושנים. פי' א' רעי גדיותיך,
כלו' אל תשאלי אחרי אך תעסקי ברעיית גדיותיך עד שתבאו אלי והם הרועים לא
ירגישו בך ולא יזיקוך. וא"ע פי' צאי בעקבי צאני ורעי גדיות קטנות כמו שאת
קטנה ולכי על משכנות הרועים ואל תפחדי מהם כי אני גדול מכלם. והנכון
צאי בעקבי צאני ורעי גדיותיך על משכנות, למעלה על משכנות הרועים והוא
היה מקום ידוע שהוא היה רועה שם למעלה למשכנות הרועים ושמא שושנים היו
9 גדלים שם וזהו האמור לפנים הרועה בשושנים (ב טז): לסוסתי ברכבי פרעה
דמיתיך, מוסב למעלה שאמרה שחורה אני, והוא אמר לה דמיתיך לסוסתי ברכבי
פרעה שהם שחורים וסוס השחור יפה הוא יותר משאר סוסים וסוסי מצרים יפים
יותר משאר סוסים ככת' במלכים (מ"א י כח) ומוצא הסוסים אשר לשלמה[5] ממצרים
וכת' וסוס בחמשים ומאה (שם כט) וכת' ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר

[1] MS. מין. [2] MS. בגולה.
[3] MS. continues א"ע. [4] MS. את. [5] MS. לפרעה.

ולא רוח (ישע' לא ג) ומסתמא סוסי פרעה הם מובחרים מכל סוסי ארצו ולאותם
סוסים דמיתיך רעיתי שכשם שסוסי פרעה שהם שחורים יפים מכל הסוסים כך
שחרותך נאה לך ואת יפה מכל הנשים. לסוסתי, קבוצת סוסים נקרא פוסתי:
נאוו לחייך בתורים, לפי שהמשילה לסוס יפה ודרך העולם לעשות לסוס מצילות
10 של כסף וזהב ונקראים **לוריינש** ומציירין בהם תורים ובני יונה ושאר ציורין לכך
אמר לה שנאוו לחייך בתורים של זהב שאת מתקשטת בהן לנוי ויופי. וצוארך
בחרוזים, הן מיני תכשיטין כמו פעמונים וענקים ורבידין העשויים שורות שורות
בשוה ובמשקל ונתונים על הצואר להעדות בהם, ועל שם זה נקראו הפיוטין
והחרוזות לפי שמלותיהן שוות במלכים ושבאין, וכן כת' וארוזים במרכלתך[1] (יחזק'
כו כד) פ' חרוזים בחלוף א' בת', וכן מחרוזות של דגים (בבא מציעא כג ע"ב) הן
11 דגים הקשורים בחבל במדה ומנין: תורי זהב נעשה לך, הדוד אומ' כל נוי וכל
יופי התלוי בגוף יש בך ואין אתה חסירה כלום רק תכשיטין ועדיים הבאים ממקום
אחר שאינן תלויים בגוף, ואנחנו נעשה לך תורי זהב עם נקודות הכסף, שאותן
עדים של זהב אדומים ונעשה בהן נקודות נקודות של כסף שהוא לבן והוא דבר
יפה לבן ואדום יחד כמו שלחיין לבן ואדום. נקודות, כמו נקוד וטלוא (ברא'
ל לב). ופי' פרחון נקודות לשון ציורין כמו עשרה לחם ונקודים[2] (מ"א יד ג),
פי' מצויר: עד שהמלך במסבו. אומרת העופרה עד מקום שהמלך מיסב בבית
12 מלכותו מגיע ריח נרדי שאני מבוסמת בו כי הוא טוב מאד וריחו הולך ונודף
למרחוק. ויפת אמ', אפילו המלך כשהוא במסבו מתאוה הוא לתת נרדי ריחו,
נתן מוסב אל המלך, כלו' המלך נתן נרדי ריחו שהוא מתענג בריח נרדי וצריך
הוא להתבשם בנרדי, אך דודי אינו צריך להתבשם כי הוא עצמו צרור המור
13 ולכך מתאוה אני שילין בין שדי, ולפי' זה אין המלך דודה אלא איש אחר דודה.
או פי', אני חשבתי בלבי שאין בעולם ריח טוב כמו ריח נרדי שריחו נודף עד
מקום שהמלך מיסב, אך איננו צריך לו כי דודי שהוא המלך הנזכר למעלה הוא
עצמו צרור המור ואינו צריך להתבשם. מור, הוא בושם הנקרא מושגא והם כמין
דדים הגדלים בצואר עזים שבמדבר כוש ולפרקים נופלים וצומחין אחרים תחתם
וגם עושין ממנו שמן ונקרא שמן המור: אשכל הכפר, מין בשם הנותן ריח טוב
14 שנ' לפנים כפרים עם נרדים (ד יג) והוא גדל בכרמי עין גדי והוא מקום ככת'
15 בסוף יחזקאל (מז י) והיה יעמדו[3] עליו דייגים מעין גדי ועד[4] עגלים: הנך
יפה רעיתי, ענה הדוד אל תחשוב בלבך שאניחך בשביל שאת שחורה כי יפה
[ו]נאוה את מאד ועיניך יונים, כמו שעיני היונים מיושבים במצחם כהוגן וכראוי
ואינן לא שקועים יותר מדי ולא בולטים יותר מדי כן עיניך מיושבים במצחך כראוי,
או שמא המשילה לעיני יונה לפי שהיונים אוהבים זוגן יותר מכל עוף ועיניהן ולבן
תמיד אל בן זוגן כך עיניך תמיד עלי. וי"מ עיניך יונים כמו ועינו כעין הבדלח
(במד' י"א ז), פי' מראיך, קולור בל'. ע"א יונים לשון יין כמו חרב היונה (ירמ'
מו טז), כלו' מראיך אדום כמו יין: ע"א יונים לשון לא תונו (ויק' יט לג), וכן
ואיש לא יונה (יחזק' יח ז), וכך או' יופי עיניך מונים[5] ומרמים לב האדם. וא"ע
כתב כעיני היונים שהן כדמות אורגים מצד אל צד וככה הזכירו הקדרים בשירי

[1] MS. במולכותיך. [2] MS. נקודים. [3] MS. כעמרו. [4] MS. עד. [5] MS. מיונים.

חשקם[1]. והנכון כל עיניך יונים האמור בספר זה רוצה לומ' עיניך כיונים אשר
על אפיקי מים כמו שכתו' לפנים (ה יב), ולפי שאותן יונים המקננים על אפיקי
המים עיניהם צלולין מאד, וירש בל', לפי שהן מתולדת המים הצלולה, לכך המשיל
16 להם עיני רעייתו: והיא משיבה הנך יפה דודי, לך הנוי והיופי. אף נעים,
דבריך עריבים ונעימים, כמו שמעו אמרי כי נעמו (תהל' קמא ו), וכן מעשיך נעימים,
כמו שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים (ש"ב א כג). אף ערשנו רעננה, הכנתי
לנו ערש יפה ומטה כבודה שנשכב בה תחת עץ רענן המיצל ומיסך על הארץ,
17 וכך דרך חושקים לשכב תחת עץ רענן ואלה עבותה: קורות בתינו ארזים, אין
שום בנין יפה כמו של עץ ארז וכן מצינו בשלמה שבנה ביתו מארזים, וכן בענין
שלום בן יאשיה כת' האומר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חלונ'
ספון בארז ומשוח בששר התמלוך כי אתה מתחרה בארז (ירמ' כב יד) וכן במפלת
נבוכדנצר כת' בישעיה (יד ח) גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא
יעלה הכורת עלינו, ובחבקוק (ב יז) כת' כי חמס לבנון יכסך[2]. רהיטנו ברותים,
פ"פ רהיטנו מזחילות, וכן מלך אסור ברהטים (שיר ז ו) המלך נאסר ונקשר
בתלתלי ראשה הדומין למזחילות המים. והנכון הוא הבריח התחוב בכותל שמוציאין
אותו ומבריחין הדלת ולפי שרץ הנה והנה נקרא רהיט ולכך אומרת שהוא מעץ
ברותים שהוא קשה וחלק ואינו משמיע קול כשמוציאים אותו לסגור הדלת או
II. 1 לפותחו ויכול אתה לפתוח הדלת הסגור בו ולא ירגיש שום אדם: אני חבצלת
השרון, חבצלת ליש בל', פרח לבן, ושושנה אדום, כך אני לבנה ואדומה, ושלשה
דברים אלה מרחיבין לבו של אדם דירה נאה וכלים נאים ואשה נאה (ברכות נ"ז
ע"ב), ולפי ששמעה העופרה שדודה קילסה הנך יפה רעיתי הנך יפה שני פעמים
לחזק הדבור שהיא יפה בברור השיבה אתה הוא היפה אך אני כחבצלת השרון
וכשושנת העמקים שהיא מסובבת משאר שושנים יפות כמותה והמים שבעמק
מרטבין ומלחלחים אותה תמיד פן תכסיף זהרה כך אני אינני יפה משאר נשים
רק ממה שאני מתקשטת ומתבשמת יותר משאר נשים ומתוך צניעותה אמרה כן:
2 והוא השיב אל תאמר כן שאין את יפה משאר נשים ואת כשושנה שבעמקים
שהמים מרטבין אותה, אך את כשושנה בין החוחים שהוא פרח אדום הגדל בין
התבואות כמו שאמ' איוב (לא מ) תחת חטה תצא חוח, ואין יופיו ואדמומיתו דומה
ליופי השושנה כן אין יופי הבנות אשר ביניהן מגיעות ליופיך ואת יפה מהן
3 בלי שום קישוט ופירכוס: והיא חוזרת ומקלסת דודה מענין שקילס אותה ואומרת
כתפות בעצי היער, תפות הוא העץ שהאתרג תלוי בו וגדל, כמו שהוא בין עצי
היער שהוא אילן גבוה ומיצל על הארץ ויש לו ריח טוב כן דודי בין הבנים שיש
לו שלשה מעלות אילו, לפי כך בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי:
4 הביאני אל בית היין, מספרת לרעותיה כשהבין דודי שהייתי חומדת לשבת בצל
קורתו מיד הביאני אל בית היין, לחופה. ודגלו עלי אהבה, שושביניו וסיעתו
שבאו עמו לחופתו היו מביאים דגלים, קומפנון, שהוא הזקיקם לכך מרוב אהבתו
אותי כדי לכבדני. ע"א ודגלו שהביא החתן בידו איננו כשאר דגלים שנושאים
פרשים למלחמה אך דגל של אהבה היה להראות שהיה אוהב אותי ודעתו לכבדני

[1] MS. continues: הער היונה.
[2] MS. תכסך.

נגד העם[1]: סמכוני באשישות, כן אמרתי למשרתי החופה שהביאו לי אשישי 5
יין לסעוד את לבי ולסמכו. כי חולת אהבה אני, מצער הבתולים. אשישות,
פ"פ כלי זכוכית מלאים יין כמו עששיות בחלוף ע' בא'. רפדוני בתפוחים,
שטחו לפני מטתי תפוחים שאיהנה מריח טוב שלהם. רפדוני, לשון שמיחה,
כמו בחשך רפדתי יצועי (איוב יז יד), וכן ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מא כב), וכן
רפידתו זהב (שיר ג י): ע"א הביאני אל בית היין, מרוב אהבתו אותי היה [4]
מביאני עמו אל בית המשתיות אף כי אין דרך אשה ליכנס שם. ודגלו עלי
אהבה, כל סיעתו ולגיונו הנמשכין אחר דגלו היו מסבירין לי פנים של אהבה
ומכבדין אותי: שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, זה משכב דודים וחושקים 6
שמרוב חבה משים לבה על לבו, וזהו שאומ' לפנים שימני כחותם על לבך כחותם
על זרועך (ח ו), ולפי' שני אע"פ שכל רעיו מסבירין לי פנים אין אחד מהם מתקרב
אלי רק דודי בלבד שהיה מחבקני בפני כלם ולא היה בוש: השבעתי אתכם 7
בנות ירושלם, לאחר שספרה להם שנתחברה אל דודה והיו לבשר אחד והיתה
יראה פן יתקנאו בה לכך השביעם. בצבאות או באילות, הם דודים שלהם
שנמשלו לצבי או לאיל שנ' דומה דודי לצבי (ב ט), ולכך אמרה להם אני משבעת
אתכם בחיי הצבאות והאילות. אם תעירו, אם תקיצוה משנתה לפי שבעוד שאהובי
עמי נעשה כאילו האהבה ישינה. ואם תעוררו, אם תשימו שנאה ומדנים ביניכם,
כמו תעורר[2] מדנים (משל' י יב) ושלא תמהרו אותו לזוז ממני עד שתחפץ מאליו.
פ"א בצבאות או באילות, כאילו אומ' תהיו להפקר כמו הצבאות והאילות אם
תעשו כן. פ"א השבעתי אתכם בצבאות, אם תזכו ליאהב על דודיכם כמו
הצבי והאיל הנאהב מאד על[3] זוגו אם תעירו אוהבי עלי לספר לי שום גנאי ממנו,
מלשון ויהי ערך (ש"א כח טז) ואם תעוררו, פי' אם תגבירו עלי אהבה לספר
ממנו שום שבח כדי שיכנס אהבתו בלבי יותר ממה שהוא עתה פן ימות לבי
בקרבי מרוב אהבתי אותו אך הניחו הדבר כמו שהוא עתה: קול דודי הנה זה 8
בא, עתה מספרת לריעותיה אשר מרם נגלתה אל דודה שמעתי קול דודי כשהיה[4]
דודי מקפץ על ההרים ומדלג על הגבעות וממהר לבא אלי: דומה דודי לצבי, 9
לפי שאמרה מקפץ על ההרים ומדלג אמרה אחר כן שדודי דומה בקלותו לצבי
ולעופר הקלים ומקפצים כמו שנ' בעשהאל[5] שהיה קל ברגליו כאחד הצבאים (ש"ב
ב יח), ולפי שדרך הצבי שלא ישכב במקום אחד רק עד שיתחמם מקומו תחתיו
וקופץ משם ושוכב במקום אחר, לכן נמשלו להם החושקים שמרוב תוקף אהבתם
נעים ונדים תמיד ממקום למקום. עופר, בקמנותו נקרא כך לפי שדרכו להתעפר
בעפר. הנה זה, לפי שהיתה יראה שמא יחשדוה ריעותיה שמדברת על דוד אחר
שיש לה לפי כך אומרת הנה זה, כלו' זה הוא דודי ואין לי דוד אחר. עומד
אחר כותלנו, כמנהג החושקים ומשגיחים בבית בחלונות ובחרכים לראות אהובתם:
ענה דודי, כשראני בבית התחיל לענות ולשורר בקול רם בדברי שיר קומי לך 10
[רעיתי] יפתי ולכי לך ובאי אלי, וזה דרך החושקים לעשות רמזים לאהובתם
בדברי שיר פן ירגישו העולם. ענה, כמו וענו הלוים (דבר' כז יד), וכן ותחל

[1] MS. continues: אוהבי אשישי ענבים.
[2] MS. מעורר.
[3] MS. אל.
[4] MS. continues: קול דודי כשהיה.
[5] MS. בעשאל.

11 לעגותו (שופ׳ טז יט) דשמשון. ולכי לך, להנאתך: כי הנה הסתו עבר, מה
שאיחרתי עד עתה לפי שהיה העת עת גשמים והקרת נורא אך עתה עת לצאת כי
12 הסתו עבר והגשם חלף: הנצנים נראו בארץ, שהאילנות צצים ציץ לעשות
פרחים. [הזמיר], זמיר העופות, עוף הנקרא רושינול. קול התור, זהו מה שכת׳
בירמיה (ח ז) גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסיס ועגור שמרו [את] עת
13 בואנה, וכשהן משוררין משמחים לב הולכי דרכים: קומי לך, כי הגיע עת דודים
14 ושמחה באהבים בדרכים ובגנות: יונתי בחגוי הסלע, כל זה מספרת לריעותיה,
שאלה דודה יונתי נאהבת עלי כיונה על בן זוגה, ולפי שקראה יונה ממשילה
ליונה המסתתרת בחגוי הסלע, נקיקי הסלע, מפני הצנה והקור. הראני מראיך,
ובאי אלי כי הסתו עבר ואם אין את רוצה להראות לי מראיך השמיעני קולך
15 לכל הפחות כי לשניהם אני תאב: אחזו לנו שועלים, לפי שהמשילה ליונה
המסתתרת מפני השועלים המזיקים לה אמ׳ לה דרך משל כבר נאחזו השועלים
שאת יראה מהן, והשועלים הוא הצנה המזיק לה, ויכולה לצאת ולטייל בכרמים כי
כבר עבר הסתו שהיתה יראה ממנו כמו היונה היראה מן השועל, וגם השועלים
קטנים המחבלים הכרמים ואוכלים הסמדר גם הם נאחזו ואינן מחבלים כרמינו,
ולכך נאה לצאת ולטייל בכרמים ולראות סמדר כרמינו. שועלים ראשון אינו ממש
שועלים אלא דברים המזיקין לה כמו השועל המזיק היונה ושועלים שני ממש.
16 אחזו לנו, כמו נאחזו בשבילנו: דודי לי ואני לו, עוד מספרת לריעותיה השיבותי
לדודי אע״פ שאני מסתתרת מפני הסתו ונתרחקו הגופים[1] לא נתרחקו הלבבות כי
אני לו והוא לי לבי היה עליו ולבו עלי. הרועה בשושנים, ואל תחשדוני שיש
לי דוד אחר כי אין לי דוד ואוהב רק אותו הרועה צאנו בשושנים, אך אינני יכולה
17 לצאת עדיין אליך אע״פ שעבר הסתו עד שיפוח היום ונסו הצללים ואני מבקשת
ממך שתיסוב מכאן ודמה לך דודי לצבי ללכת על הרי בתר ולטייל שם עם
III. 1 ריעיך עד שיפוח היום ואלך עמך: על משכבי בלילות בקשתי [את] שאהבה
נפשי, עתה מספרת שעל מטתה בלילה נתחרטה על שאמרה לדודה ליסוב ממנה
וללכת על הרי בתר וקמתי ממטתי לבקש דודי בלילה ולא נתעצלתי מפני הצנה
3 כי אהבתו דוחקת אותי: מצאוני השומרים, אני הייתי מסתתרת מהם ועל כל
זאת מצאוני כי הם מסובבין בעיר ואין להסתר מהם, ושאלתים את שאהבה נפשי
4 ראיתם ולא הזכרתי להם שמו כי נכר היה וידוע לכל: אחזתיו ולא ארפנו, לא
רפיתיו מתוך ידי כלל כלל כי יראה הייתי פן יברח ממני כאשר עשה בתחלה,
עד שהביאתיו[2] אל בית אמי, זה מדור החצון הפתוח לרשות הרבים, ואף שם
לא רפיתיו עד הביאתיו אל חדר הורתי הוא חדר הפנימי מקום מוצנע למשכב
5 דודים: השבעתי אתכם, לפי שסיפרה להם תוקף האהבה אשר בינה לבין דודה
6 משבעת אותם שלא יקנאו בה: מי זאת עולה מן המדבר, עתה מספרת כי אותה
לילה לנו יחדיו בחדר הורתה אך למחרתו שהוליכה דודה אל ארצו ואל ביתו כמו
שא׳ לה למעלה קומי ולכי לך (ב ו) ופשחיתה הולכת בדרך והעולם רואין אותה
היו המחין ושואלין מי זאת עלה מן המדבר, מי אשה זאת שרומה בגו שעלתה
מן המדבר ונתעפרו בגדיה וגופה המקוטרים מאבקת בשמים הרוכלים. עולה למעלה

1 MS. בגופים. 2 MS. הביאתיו.

אבק הקטרת והבשמים ומתמר למעלה כמו עשן העולה למעלה, או פי׳ העולה מן
המדבר כשהיתה הולכת אחר דודה דרך המדבר שהיה מוליכה מבית אמה אל ביתו
ואל ארצו: הנה מטתו שלשלמה, עתה מספרת לריעותיה כשבאתה בבית דודה
7 שלמה ראתה מעלת מטתו והיו ששים גבורים סביב למטה: מפחד בלילות, שהיה
8 שלמה ירא פן יגזלוה פרשים ממנו שזה דרך החושקים שיש להם תמיד געגועים על
אהובתם ויראים פן יחטפום מהם. וא״ע פי׳ אחר שאמרה לדודה סוב דמה לך
היתה שוכבת על מטתה ודומה לה בחלום שהיתה מבקשת דודה עד שמצאתו וכל
הענין ולמחרתו יצתה מן העיר לבקשו במדבר וכשדודה ראה אותה הולכת יחידה
במדבר אמ׳ מי זאת עולה, פלא גדול זה שהרי שלמה המלך הוצרך לשמור אהובתו
בששים גבורים וזאת הולכת לבדה מרוב אהבתה אותי ועוד כי שלמה המלך
שאהובתו היתה אחת מבנות ירושלם לא נתרצתה לבא אליו עד שעשה לה אפריון
יפה ועוד הוצרך לעשות לה כבוד ולהכריז על כל בנות ירושלם שיבאו לראותה
והנה את רעיתי יפה יותר מאהובת שלמה ומאהבתך אותי את רודפת אחרי יחידה
9 ואף כי לא בניתי לך אפריון ולא עשיתי לך שום כבוד: אפריון, כילה כמין כפה,
10 ארקוולוד בל׳. הלבנון, עץ שמוציאין ממנו הלבונה ויש לו ריח טוב: עמודיו,
הן שני עמודים שאפריון נשען עליהם[1], כמו שכת׳ בשמשון הניחה אותי[2] והמישני
את העמודים אשר הבית נכון עליהם[3] (שופ׳ טז כו). רפידתו זהב, מוסב אל
המלך שלמה, כלו׳ שלמה עשה רפידתו זהב. רפידתו, שטיחתו, ענין שטיחת מטה.
מרכבו, בגד הפרוש על המטה לפי שהיא למעלה מבגדי המטה ורוכבת עליה
ותולה כאן וכאן מצד המטה. תוכו רצוף אהבה, דבוק, רצפה עשוי לחצר (יחזק׳
מ יז) אבניה דבוקות זו לזו. רצוף אהבה מכל בנות ירושלם, פי׳ תוכו של
אפריון יש בו דיבוק וריצוף וחבור אהבה משלמה ואהובתו המדובקין ורצופין יחד
באהבה רבה שביניהם יותר מכל בנות ירושלם שאין אחת מכל בנות ירושלם
הרצופה ומחוברת אל דודה באהבה כמו שלמה ודודתו. ע״א רצוף אהבה, שרוף
מגחלי אהבה כמו ובידו רצפה (ישע׳ ו ו), וכן עוגת רצפים (מ״א יט ו), והוא משל
שהאהבה נמשלת לרשפי אש שלהבתיה (שיר ח ו). ע״א כל בנות ירושלם אוהבות
שלמה אהבה עזה כאש, שנ׳ עלמות אהבוך (א ג), וכת׳ ועלמות אין מספר (ו ח),
וכלן מתאוות לשבת תחת אותו אפריון אך איננו אוהב רק אותי בלבד: צאינה
11 וראינה[4], כך היו העלמות אומרות זו לזו, ראינה[5] כמה יפה ויקרה ומעולה העטרה
שבראש שלמה שעטרתו אמו ביום חתונתו יותר מאותה שנתעטר בה יום שהומלך.
וביום שמחת לבו, שמחה יתירה היתה לו ביום חתונתו מכלה יפה כזאת ממה
שהיתה לו יום שנתעטר, מליצת המקרא שכתו׳ ביום חתונתו וביום שמחת לבו
מלמדינו שרוצה לומ׳ שעטרה אחרת היתה לו ונתעטר בה וכן פעם היה שמח אך
מעלת אותה עטרה לא הגיעה לזאת ואותה שמחה לא הגיעה לזאת ולכך או׳
שמחת לבו ששמחה זו באת לו מן הלב, וכן האלהים מענה בשמחת לבו (קהל׳ ה
יט). ע״א צאינה וראינה במלך שלמה, שאין איש הגון ויפה בכל העולם כמותו,
ובעטרה שעטרה לו אמו, זו כלולתו שאשת חיל עטרת בעלה (משלי יב ד), וראו
שאין כיופיה בעולם: הנך יפה רעיתי, כשראה שלמה שכל הבנות והעלמות היו IV. 1

1 MS. עליו. 2 MS. לי. 3 MS. עליו. 4 MS. צאנה וראנה. 5 MS. ראנה.

מקלסות רעיתו ומשבחות אותה הבין בלבו שבאמת אין כיופיה בעולם, לפי שיש אשה שאינה יפה כל כן והיא נושאת חן בעיני אוהבה ונראית לו יפה אך בעיני אחרים אינה נראית יפה, אבל את רעיתי מאחר שכל העלמות[2] מקלסות אותך בידוע שאתה יפה, וזה על דרך ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראיה (אסתר ב טו). עיניך יונים, כבר פי' שעיניה דומות לעיני יונים המצויין על אפיקי מים שעיניהם צלולין, וירש בל', ונוי הוא לאשה. מבעד לצמתך, הצעיף נקרא צמתך לפי שהוא נצמת אל פניה, וכן גלי צמתך חשפי שובל (ישע' מז ב), ולכך א' לה כשפנייך מעוטפים ונצמתים בצעיף זולתי עיניך שאין דרך לכסותם ולא נראה מכל יפיך רק עיניך בלבד נודע לרואים אותם שאין אשה יפה כמותך, וכן או' לפנים לבבתיני באחד מעיניך שאחד מעיניך משיב[2] לבבי. מבעד לצמתך, פַּרְמִי מָא לְיאוּרָא כמו נשקפה בעד החלון (ש"ב ו טו). פי' א' מבעד לצמתך שערך כעדר העזים, צמתך היא השבכה המצמצם השער שלא יזוז ממקומו ובעד אותה שבכה מבהיק שערה, ודומה לשער עזים הרועים בהר הגלעד ששערם מבהיק מאד. שגלשו, שנמרטו, שאין דרך לגזוז עזים רק למורטן. פ"א, צמתך היא הגריוא שבראש הנשים שהולך מן הפדחת עד העורף ונקרא צמת לפי שהשער נצמת מכאן ומכאן והגריוא באמצע כדרך מפולש, וכן גלי[3] צמתך (ישע' מז ב) פי' דרך המפולש מן המים שבו, ולכך א' לה מבעד לצמתך צדדי הגריוא השער הנצמת מכאן ומכאן מבהיק ודק וצהוב ושחור כשער העזים שבהר הגלעד ששערם שחור, ושער שחור נוי הוא שנ' שחורות כעורב (שיר ה יא), וגם לאשה הוא נוי כמו שאמ' המשורר, על הדרך ושער ראשך אברך יוצר אור ובורא חשך, ונודע שעזים שבארץ ישר' שחורות והכבשות לבנות כדא' בשבת מאי טע' מסגן עיזי בריש עדרא
2 מעיקרא חשוכא והדר נהורא (שבת עז ע"ב): שניך כעדר הקצובות, פי' שניך לבנות וקצובות ושוות שאין אחת מהן גדולה מחברתה אך קצב אחת לכלנה כשני עדר הרחלים, וכן לפנים שניך כעדר הרחלים (ו ו) שכלם שוות. שעלו מן הרחצה, לאחר ששתו נתלבנו שניהם ונרחצו שניהם מן ירקרקות העשבים שאכלו. שכולם[4] מתאימות, שורה שלמעלה נעשו תאמים עם שורה שלמטה. ושכולה אין בהם, אין בהם פגומה ושבורה. ע"א, שניך לבנות כצמר העדר, הקצובות, פי' הנמסרות לרועה על פי מנין וקצבה מתוך חשיבות צמרן, קצובות טַאילַאי, ומדמה לובן שניה ללובן הצמר על דרך הנותן שלג כצמר (תהל' קמז טז), וכן אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע' א יח). שעלו מן הרחצה, שנתרחצו במים ונתלבן הצמר:
3 כחוט השני שפתותיך, ששפתיה דקות *ולו ענות[5] אפיה קטנה וכשהיא סוגרת פיה ושפתים דבוקות זו לזו דומה כמו שהוא חוט שני, אדום צבוע בתולעת, גרינא בל', כמו שנ' אם יהיו חמאיכם כשני כשלג ילבינו (ישע' א יח), וכן תולעת השני (שמות כח ה). ומדברך נאוה, דבור היוצא מבין שפתיה נאה לך, לפי שיש איש ואשה שאין נאה להם לדבר לפי שפותחים פיהם יותר מדי. כפלח הרמון רקתך, חצי רמון, שהרמון נחלק לשנים והוא אדום, כך רקתך הוא עוז הלחי הנקרא פוּמיל עגול ואדום, מבעד לצמתך מבהיק אדום הלחי. ולפי פי' שני

1 MS. העולם. 2 MS. משיבין. 3 MS. חשפי. 4 MS. שכולן.
5 ? So in MS.

כחלוקת רמון שיש בו לובן מתוך אדמומית כך רקתך הן צדעייך מכאן ומכאן והלסתות מכאן ומכאן כנגד צמתך: כמגדל דוד צוארך, זקוף וישר כמגדל דוד
4 שהוא גבוה וזקוף וישר בלי עיוות ועיקול. בנוי לתלפיות, כלו' לכך אני ממשיל צוארך למגדל דוד ולא לשאר מגדלים לפי שאומנים טובים בנוהו והוא מלמד אל המסתכל בו לבנות בנינים. תלפיות מלשון מלפנו מבהמות ארץ (איוב לה יא) וכן ואאלפך חכמה (איוב לג לג) שפי' אלמד לך חכמה, או פי' בנוי לתלפיות, אומנים גדולים המלמדים[1] לעולם מלאכת תבנית בנוהו, מישטרש בל', ואל תתמה לשאל למה היו שם בבנינו כל כך אומנים כי אלף המגן תלוי עליו, כלו' אלף פרשים חייבים לשומרו כמו שאו' מִיל יְוַלֵּירָשׁ דְּנַרְדָּא ומגינם ושלטיהם תלויין בו וכל אחד מהם הביא אומנו שם לבנותו ומאחר שהיו בו אלף אומנים מסברא הם דיקדקו מאד בבנינו ובנוהו בלי עיוות וקילקול. ע"א תלפיות הם קרינלש[2] ומגדלים קטנים שסביב החומה והן נוי ויופי למגדל כן צוארך ישר וזקוף לתלות בו ענקים ורבידים לנוי. ע"א, בענקים שבצוארה מצויירין מגיני הגבורים. או פי' כל אחד מן הגבורים עשה תכשיט והב בדמות ציור מגנו ונתנו לה לתלות בצוארה מאהבתו אותה. או פי' אלף פרשים תולים מגינם על צוארה בשביל אהבתה ועושין טַרְנַיְמִינָט עליו, בשבילו: שני שדייך קטנות כשדי שני עפרים תאמי צביה,
5 דרך הצבייה שיולדת תאמים אחד זכר ואחת נקבה, ודימה שדיה לשדי הנקבה שהן קטנות ביותר. הרועים בשושנים, דרך השושנים הרגיל לאוכלן מצמתן גופו ולא ייעב לעולם לכך א' שאותן תאמי צביה אינן אוכלין רק שושנים המצמתין[3] גופן ושדיהן ולא ייעבו ולא יהיו נסות, ולפי שהתאומים אחד זכר ואחת נקבה אומ' לשון זכר שני עפרים, וכן רועים בשושנים, וכן בכל מקום שיש זכר ונקבה כותב לשו' זכר כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה כב), וכן לאה וילדיה וישתחוו (ברא' לג ז), וכן יוסף ורחל וישתחוו (שם) ולא כת' ותשתחוו רק וישתחוו כמו שיאמר על שני זכרים, וגם אם נפרש כשני עפרים שתיהן נקבות אין לתמוה שמדבר עליהן לשון זכר, שכן מצינו וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו (ברא' כ יז) ולא כת' ותלדנה כמו ותלדן הצאן (ברא' ל לט), וכן מצינו שמדבר על הזכר לשון נקבה הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הנערים הלהן תעגנה (רות א יג). פ"א שני שדיך שוות כשני תאמי צביה, ששוין ואין זה גדול מזה:
6 עד שיפוח היום, לאחר שהביאה דודה אל ביתו ואפריונו ונשתהא עמה ימים או
7 עשור נתאוה החתן ללכת אל הר המור ולטייל עם ריעיו, והיא לא תלך עמו מפני הצנה, אך כשיפוח היום יחזור אליה ויוליכנה עמו: כלך יפה רעיתי, א' לה אל תחשובי בלבך שאני נפרד ממך לפי שאין את יפה או מצאתי מום בך, אך כלך
8 יפה ואין בך מום, אך כשיפוח היום אחזור בשבילך: ואתי מלבנון כלה תבואי, מאפריון שהוא מעצי הלבנון שבניתי לך תבואי לטייל עמי על ההרים. תשורי מראש אמנה ושניר וחרמון וממעונות אריות שהם ההרים כמו מהררי
4 נמרים, שאעמידך שם תשורי ותביטי כל סביבותיך. תשורי, כמו אשורנו ולא קרוב (במד' כד יז), וכן על דרך אשור (הוש' יג ז): לבבתיני אחותי כלה, א'
9 לה אל תחשבי בלבך שלא נוכל לעלות אל הרי האריות והנמרים פן ימרפו אותנו,

1 MS. continues המלמדים. 2 MS. קירנלש. 3 MS. המצמת. 4 MS. ומהררי.

אל תפחדי מהם, כי לבבתיני, כלו' נתת לי לב אמיץ כגבורים שבשביל אהבתך
נתגברתי ונברא לי לב חדש שיש לי כח ללחום עם האריות והנמרים ולגרשם
ממעונותם, וכן דרך החושקים שעושים מלחמות ונצחונות בשביל אהבת חשוקתם.
לבבתיני, אַקוֹרַשׁ מִיאַי[1]. באחד מעיניך. בהבטה אחת שאת מבטת בי באחד
מעיניך ותוסף לבי וכחי, וכך דרך החושקות שמביטות אל דודם בעין אחד דרך
רמיזה וחבה, או שמא אחד אינו מוסב אעיניך אלא פי' לבבתיני בהבטה אחד
שתביטי בי בעיניך, או פי' באחד מעיניך באחד מעניניך טובים שבך שאפי' לא
היה בך רק ענין אחד הייתי אוהבך כל שכן שיש בך הרבה ענינים טובים, או פי'
באחד ממראיך כמו ועינו כעין הבדלח (במד' יא ז), ואפי' כשאין אני רואה רק
אחד מענקי צוארך אני מתגבר והולך לפי שכשאני רואה הענק אני זוכר יופי
10 הצואר: מה טובו דודיך מיין, דודיך משמחים לבי יותר משתיית יין, וכלפי[2] שאמרה
לו למעלה טובו דודיך מיין (א ב) אמר לה כך וכלפי שאמרה לריח שמניך טובים (א ג)
אמר לה וריח שמניך ערבים עלי מכל בשמים, והן שמנים שהיא סכה בהן כמו
11 באסתר שכת' בה ששה חדשים בשמן המור (אסתר ב יב): נופת תטפנה, כשאני נושק
שפתיך דומה לי כדבש ונופת וחלב נוטפים משפתיך, או פי' תטופנה לשון דבור כמו
והטף אל דרום[3] (יחזק' כא ב), וכן והיה מטיף העם הזה (מיכה ב יא), ולכך או'
דבריך מתוקים וערבים כדבש וחלב. וריח שלמתיך כריח לבנון, כריח לבונה,
12 על דרך כריח שדה אשר ברכו י"י (ברא' כז כז): גן נעול אחותי כלה[4], א'
הדוד לכלתו יש לי גן שהוא נעול פן ירמסוהו רגלי אדם ובהמה, על דרך ויעזקהו
ויסקלהו (ישע' ה ב), וכן דרך החושק לעשות לו גן ירק, אירביר בל', לטייל בו.
גל נעול, נעול מוסב אל גן הנזכר למעלה כלו' אותו גן הנזכר למעלה שהוא
נעול מחומה נשגבה עדיין יש גל נעול הסובב אותו ונועלו ומקיפו. גל, כמו
גלות עליות (יחוש' יט כ) שהוא תעלה. מעין חתום, בתוך הגן יש מעין חתום
שאין מימיה נעכרים ברגלי הבאים לשאוב מהם הפך משקע מים[5] תשתו ואת
הנותרים ברגליכם תרפוסון (יחזק' לד יח), ואותו מעין משקה עצים שבגן וטוב לטייל
13 בגן זה חושק ודודתו כי מקום צנוע הוא: שלחיך, הן האילנות הצומחים פוארות[6]
וענפים ושרשם[7] מתפשטים למרחוק, כמו שלוחותיה נטשו עברו ים (ישע' טז ח),
ועל יובל ישלח שרשיו (ירמ' יז ח). פרדס, כלומ' האילנות שבו הם מיני אילנות
שבפרדס שהוא גן עדן שיש בו כל מיני אילנות ובשמים, שגדלים בו רמונים וכל
14 שאר פרי מגדים וכפרים ונרדים: ונרד, פ"פ בושם ששמו איספיק, כרכום, זעפרן,
וקנה וקנמון וכל שאר בשמים הכל גדלים וצומחים בגני, ולכך קראו פרדס שהוא
מעין גן עדן ולא כשאר גנים שאין בשמים צומחים בו, ולכך אמ' שלחיך, כלו' כל
15 האילנות שבו נתתי לך לעשות בהם כטוב בעיניך: מעין גנים, לאחר שפי' מיני
האילנות ובשמים חוזר לשנותו ומפרש ענין המעין הנזכר למעלה ואו' שאותו מעין
שבגן הוא באר מים חיים, נובעין תמיד ולא יכזבו מימיו, ולפי שיש בגן זה הרבה
עניני גנים אילנות ובשמים לכן או' מעין גנים ונוזלים מן לבנון, מקור נביעתו

---

1 On the margin without marking its place: לבבתיני תצוד לבי ביפיך כמו נפש יקרה תצוד [משל' ו כו]. 2 MS. וכל.
3 MS. הדרום. 4 On margin: גל שער טרוקו גלא [ברכות כח ע"א] 5 MS. המים.
6 MS. פאורות. 7 MS. ושרשיו.

מתחת לעצי הלבונה הנזכר למעלה: עורי צפון ובואי תימן, נעשה כאילו מבקש 16
לצפון ולתימן שיפיחו וינשבו בעצי הגן ועל ידי הרוח יפלו הבשמים והפירות במעין
ויזלו במים והמים יוליכו הבשמים והפירות למרחוק וידעו העולם מעלת גנו שאין
כמוהו בעולם, וכן בעצי גן עדן הבשמים נופלים בנהר פרת והנהר מוליכם חוץ
לגן. לפי שרוח צפון גוה ואינו חזק אומ' עורי[1] וחזקי אבל רוח תימן חזק לכן
או' בואי כמנהגך, וכת' אומר[2] לצפון תני ולתימן אל תכלאי (ישע' מג ו). יבא
דודי לגנו, לפי שא' לה שלחיך ולא שלחי, כלו' כל האילנות שבו נתתים לך
לעשות כטוב בעיניך, לכן השיבה לו יבא דודי לגנו, כי אינני ראויה שיהיה גן
כזה שלי אך לך לך הוא ראוי. ויאכל פרי מגדיו, טרם יפלו כל הבשמים
והפירות במים שבו ויוליכום המים חוץ לגן ויאכלום דגים ואתה לא תיהנה מהן:
והוא משיב לה באתי לגני. כבר באתי לגני[3]: ואריתי מורי, לקטתי מורי ושאר 1 . 7
בשמים שבו: יערי, חלת[4] הדבש, כמו יערת הדבש (ש"א יד כו). אכלו רעים
שתו ושכרו דודים, כלו' אני רוצה שכל אותם שאוהבים עלמות יהנו מהם שלפי
שאני אוהב וחושק אני אוהב דודים וחושקים, שכן מנהג החושקים שאוהבים כל
החושקים כמותם ומחלקים להם מה שיש להם: שתו א"ע, הדוד המשיל דודתו לגן [IV. 12]
נעול מעין חתום שהיא בתולה ולא הוערה מקורה אך חתום הוא, הפך מעין
נרפש ומקור משחת (משלי כה כו): שלחיך, לפי שהמשיל לגן א' שלחיך פרדס [13]
רמונים, גוף הכלה קורא שלחיך, כלו' את האילן שאני קורא גן ופרדס ואת
מתוקה כרמונים עם שאר מגדים וריחך טוב כריח ראשי בשמים, וכן למעלה (ב א)
קורא אותה שושנה וחבצלת והיא קוראה אותו צרור המור ואשכל הכפר (א יג ויד):
מעין גנים, לפי שקראה אותה מעין חתום אמ' שמעין זה שבגן הוא באר מים [15]
חיים, שמאריך חיים לשותה מהן על דרך עץ הדעת ועץ החיים שנותן דעת וחיים
למי שאוכלו: עורי צפון ובואי תימן, כששמעה הכלה שדודה המשילה לגן [16]
ולאילן ולבשמים שצומחין בגן אמרה אני מפייסת לצפון ולתימן שיפיחו גניי[5], יפיחו
גופי, שהאילן והגן הוא גוף הכלה, שכך קראה דודה גן נעול. יבא דודי לגנו,
עוד אומרת יבא דודי לגן שלו, לא לגן זה הנזכר שהוא גוף הכלה רק לגן שלו,
ויאכל פרי מגדיו וישמח עם חבריו, ובהתנועע רוח הצפון ותפיח גני ויזלו בשמיו
אז יבא דודי אלי: והוא משיב באתי לגני וכן היא אומרת ירד דודי לגנו (ו ב): [V. 1]
אריתי שתיתי, כי אני שבע כל טוב אך אין לי חפץ רק בחשקך, והדוד כאשר
שתה והניח מחבריו לגנו פירש מקום והניחם שם: שלחיך, פי' כשאת פשוטה [IV. 13]
מבגדיך וערומה שאת כפרדס מלא רמונים ומגדים לענין דדים ושורר[6] וקמטים של
צואר ושל צדדים של אשה, וכן שלחי' [והנה יד] שלוחה אלי (יחזק' ב ט) פי'
פשוטה מבית יד שלה, תרגום ופשט (ויק' ו ד) וישלח: אני ישנה, מוסב אל 2

---

1 MS. עוי. 2 MS. האומ'. 3 On the margin: אמרה הכלה יבא דודי לגנו ולא ירחק ממני ללכת אל הר המור, והוא השיב באתי לגני, כלו' הריני כאילו באתי שם ולא אתרחק ללכת אל הר המור, ולכן אמרה לריעותיה ירד דודי לגנו, לשון באתי כלומ' אל תפחדי שאתרחק כשראה הדוד ממך כי תהיה ברורה שלא ארחק אך כאלו כבר באתי שהיתה כלתו דואגת ומתגעגעת על אשר היה רוצה להתרחק ממנה ללכת אל חרי בתר ונכמרו רחמיו עליה ואמ' שילך אל גנו שהוא קרוב לה. Also on the margin: 4 MS. אלה. 5 MS. continues גופי.
6 MS. ושורך.

האמור למעלה עד שיפוח היום אלך לי כו' והוא שדלה בדברים ואמר לה שלא
היה נפרד ממנה בשביל מום שמצא בה רק לא הוליכה עמו בשביל הצנה וכשיפוח
היום יחזור[א] אליה ויוליכנה בגנו הנעול ועתה שראתה הסתו ולא שב דודה אליה
היתה מתגעגעת עליו ועתה היא מספרת שכשהיתה ישנה על מטתה בלילה היה
לבה ער כמו נים ולא נים, דורמאילא בל', לפי שלבה על דודה מתי יבא לביתו.
והנה קול דודי דופק, כלומ' דודי היה דופק על הדלת וגם היה משמיע קולו ואו'
פתחי לי יונתי תמתי כאיש בהול ולהוט ליכנס שדופק באגרופו על הדלת וגם
קורא פתחו לי. דופק, כמו מתדפקים על הדלת (שופ' יט כב) דפלגש בנבעה.
פ"א, אני ישנה ולבי ער, לבי הוא דודי שהוא לבי ונפשי ברוב אהבתו אותי
3 הולך בלילות כבימים כמו שאו' שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה: פשטתי
את כתנתי איככה אלבשנה, מתוך שהיתה ישנה לא היתה יודעת בברור שזה
דודה הדופק, לכך נתרשלה לקום ערומה ויחפה וללכת אל הפתח לראות מי הוא
הדופק שאילו היתה יודעת בברור שדודה הוא לא היתה מתרשלת מלצאת אליו
ערומה ויחפה כמו שעשתה לבסוף ולפיכך היה לה טורח ללבוש כתנתה ולטנף
רגליה, ולפיכך הקדימה לומ' אני ישינה, להודיע לנו שאונס השינה גרמה לה שלא
4 הכירתו: דודי שלח ידו מן החור, כשראיתי ששלח ידו מן החור להקיצני משנתי
אז הבנתי והכרתי בודאי שדודי הוא, ששום אדם לא היה יודע לעשות כן רק דודי
שהיה נהוג לעשות כן, אז המו מעי לו מרוב אהבתי אותו ונתחרטתי שנתרשלתי
5 לפתוח לו: ומיד קמתי ממטתי ולא לבשתי כתנתי רק רדיד כמו שמוכיח למטה
שהיתה לבושה רדיד. וידי נטפו מר עובר, מן הסיכה שסכתי בלכתי במשכבי.
עובר, שריחו עובר ונודף למרחוק, או פי' עובר כמו עובר לסחר (ברא' כג טז):
6 פתחתי אני לדודי, מיד שידעתי והבנתי בברור שדודי הוא פתחתי לו. ודודי
חמק עבר, נחבא ונסתר ממני, כמו עד מתי תתחמקין (ירמ' לא כב), וכן חמוקי
ירכיך (ז ב). נפשי יצאה בדברו, כשהכרתי קולו ודבורו יצאה נפשי ורוחי ולא
נותרה בי נשמה, כמו ונשמת מי יצאה ממך (איוב כו ד), והוא כפל לשון על ומעי
המו עליו, או פי' ונפשי יצאה בדברו, אני בנפשי יצאתי לפתוח לו, לא שלחתי
אחת מאמהותי לפתוח לו אך אני בעצמי יצאתי כי הייתי להוטה ומהומה אליו.
בקשתיו ולא מצאתיו, וחשבתי בלבי לפי שהיה לילה וחשיכה לא מצאתיו, ולכך
7 קראתיו בקול רם וישמע קולי ועל כל זאת לא ענני: מצאוני השומרים, לפי
ששמעו שהייתי קוראה וצועקת בלילה מצאוני והכוני ופצעוני שחשבוני משוגעת
הצועקת בלילה, שאין דרך אשה חכמה לעשות כך, ועל כל זאת הלכתי עד החומות
כי הייתי רוצה לבקשו חוץ לעיר, ונשאו שומרי החומות את רדידי מעלי, רדידי
הוא מלבוש דק כעין טלית של פשתן ובאותו רדיד נתעטפה בו כשקמה ממטתה
לפתוח לדודה שמתוך מהירותה אליו לא לבשה כתנתה אך נתעטפה באותו רדיד
שמצאתו נכון ומזומן בדרך איש שקם ממטתו לפתוח הדלת שמתעטף בטלית ויוצא
ובישעיה (ג כג) הסדינים והצניפות והרדידים, ומכיון שמונהו עם סדין וצניף שהן
8 מפשתן אף הוא מפשתן: השבעתי אתכם בנות ירושלם, למחרתו כשבאת אל
ריעותיה השביעה אותן כך, ולפי שפעמים אחרים השביען אם תעירו אם תעוררו

[א] MS. יחזיר.

וגו' לכן אמרה להן עתה, אין שבועה זו מענין שבועות אחרות שהשבעתי אתכן,
אך אני משבעת אתכן, אם תמצאו [את] דודי תדעו מה תגידו לו, שחולת
אהבה אני, שבשביל אהבתו נפצעתי והוכתי שהכוני ופצעוני שומרי החומות
כשהלכתי לבקשו ויודעת אני שיקה נקמה מהם: ורעותיה בנות ירושלם משיבות
9 מה דודך מדוד, מה תועלת ומעלה יש בדודך יותר מבשאר דודים שאת מוכה
ופצועה בשביל אהבתו, ואין אנו רואות שאר עלמות מוכות ופצועות בשביל דודם
כמותך ואם תאמרי לפי שאין[א] * * יראה פן יגרשך ולכך את מחנפת אותו לסבול
יסורים ופצעים בעבורו כדי שתשאי חן בעיניו, הלא את היפה בנשים ולא יניחך,
ואם יגרשך תוכלי למצוא אוהב אחר מכל אשר תבחרי, ומה דודך מדוד שככה
השבעתנו שנגיד לו שאת מוכה וחולה בעבורו ושינקום אותך, מה גדולתו וחוזקו
יותר משאר דודים שיוכל לנקמך מן המכים אותך. השבעתנו, לשון זכר, וכן כת'
ותעשי הרעות ותוכל (ירמ' ג ה) וכן מצינו פסוקים שתחלתם לשון זכר וסופם לשון
נקבה, ואחבשה לי החמור וארכב עליה (ש"ב יט כז) יי אתה דברת אל המקום
הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה כי שוממות עולם תהיה
(ירמ' נא סב), אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כב
כד), והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזק' ב ט): והיא משיבה להם
10 על ראשון ראשון דודי צח ואדום, ואין כיופיו בכל העולם ולכן אני אוהבו. צח,
לבן, שני צחו מחלב (איכה ד ז). אדום, עז פניו ישנא (קהל' ח א), ויופי גדל
הוא. ועל אשר שאלו לה במה כחו יותר משאר דודים היא משיבה דגול מרבבה,
רבבה דגלים נמשכים אחריו, כלו' יש לו רבבה פרשים בסיעתו ומוליכם בכל מקום
שירצה. ע"א, דגול מרבבה, דגלו נכר בתוך רבבה דגלים, וזה דרך הפרש טוב
ומעולה שדגלו וכלי זיינו נכרים בין דגלי חבריהם על ידי ציורן וכשהוא בין אסיפת
פרשים במלחמה כלם יראים ממנו וכשרואים דגלו נודע שהוא ביניהם: ראשו
11 כתם פז, כל [זה] מדברי הכלה, שמא תאמרו הרי נמצאו פרשים הרבה טובים יפים
ודגולים מרבבה, לכך אומרת בראשו כתם פז, שהוא מעוטר בעטרה של זהב ומלך
הוא, ושמא תאמרו הוא מלך זקן ואינגו בעל כח וגבור או שמא ימות היום או
למחר ואין נאה לעלמה לאהוב איש זקן, לכך אומרת קווצותיו תלתלים, שחורות
כעורב וסימן הוא שהוא נער וולד, כמו הילדות והשחרות הבל (קהל' יא י), וגם
הוא גוי גדול לאיש ששערו שחור ולחיו לבן. פ"א, ראשו כתם פז, שער ראשו
מבהיק ככתם פז, הוא קבוצת ועשת זהב שאוצרים המלכים באוצרותם, כמו ישנה
הכתם הטוב (איכ' ד א), וכן ולכתם אמרתי מבטחי (איוב לא כד). תלתלים,
תלויים, פינדלוויש. ופ"פ כתם פז אבן טובה כמו כתם אופיר (איוב כח טז),
תלתלים, שער הרבה רצוף דלה על גבי חברתה, ורבות דרשו תלי תלים. וא"ע
אמ' ראשו עגול ככתם פז: עיניו כיונים על אפיקי מים, יונים המצויין על אפיקי
12 מים עיניהן צלולין, וירש בל', לפי שתולדתם מן חמים לכן דימה עיני דודה לחם,
והוא השחור שבעין והוא נוי גדול, והלובן שסביב לשחור לבן מאד ודומה כמו
שנרחץ בחלב ונתלבן. יושבות על מלאת, אינן משוקעין במצח יותר מדי ולא
בולטין יותר מדי אלא מצומצמין ויושבין בתוך גומא שלהן בצמצום וממלאים גומא

[א] The two or three words following effaced in MS.

שלהם כמו שממלאין גומא של טבעת זהב באבן יקרה שמושיבין בה, שנ׳ אבני
13 מלואים (שמו׳ כה ז): לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים, הערוגה שזורעים
בה הבשמים שמגדלים אותם לעשות מרקחים ליטוא״ירא, הרבה מדקדקים לעשותה
מרובעת וזורעים תוכה זרעיני בשמים בכונה ובצמצום שלא יצא אחד מהן חוץ
מריבוע הערוגה, כך שער זקנו של לחייו מכוונין בצמצום בלחייו מכאן ומכאן ואין
הזקן מתפשט בצד אחת יותר מבצד אחרת. ע״א כערוגת הבשם, שמכבשין אותה
תמיד שלא יצמחו בה זרעים אחרים, כך לחייו בלא שומא ומום, או פי׳ לחיו נודפים
ריח טוב כריח ערוגת הבשם, כמו וריח אפך כתפוחים (ז ט). שפתותיו שושנים,
אדומות כשושנים, ובענין זה קילס אותה בחוט השני שפתותיך (ד ג). נוטפות
מור עבר, צנורות הנתזות מבין שפתיו שוות כשמן המר עובר, שריחו עודף
למרחוק, או פי׳ כמו עבר לסוחר (ברא׳ כג טז), שעובר בכל מקום לסחורה ולא
14 נמצא טוב ממנו: ידיו גלילי זהב, אצבעות ידיו עגולים וחלקים כמו אותן גלילים
של זהב הן טבעות של זהב שמדקדק הצורף לעשות עגול וגלול לפי שרוצה למלאות
גומא שלהן בתרשיש שהיא אבן יקרה, שנ׳ תרשיש שהם (שמו׳ לט יג), ויש מפר׳
ממולאים בתרשיש הן הצפורנים הלבנים כתרשיש וממלאים חקקי האצבעות
ועומדין בהן כמלואת אבן בטבעת. מעיו עשת שן, לבן וחלק כלוח של פיל שהוא
לבן. מעולפת ספירים, הבטן דומה כאלו היה מעוטף בספירים שהן לבנים, שנ׳
ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמו׳ כד י), וי״מ מעולפת ספירים הוא שער
בית הערוה והוא נוי לאיש, והנכון מעולפת ספירים מוסב אל עשת שן, פי׳ עשת
שן לבנה וטובה שמתוך חשיבותה קובעין בה ספירים ואבנים טובות. עשת, פ״פ
מגוהץ כשן, וכן שמנו עשתו (ירמ׳ ה כח) פי׳ נגהתו פניהם, וכן ברזל עשות (יחוק׳
15 כז יט): שוקיו עמודי שש, חלקים וחזקים כששׁ ומשחימת קצת כשש מחמת שיש
בהם קצת שער ושבח הוא לאיש שיש שער בשוקיו. מיוסדים על אדני פז, הם
הרגלים שהשוקים נסמכים עליהם כעמודים על האדנים, ודימה הרגלים לאדני פז
לפי שכל מיני מתכות שבעולם נפתחים ונוקבים בהיותם תחת קרקע זולתי זהב כך
רגליו לא יפחתו לעולם מרוב הילוך וזה על דרך פרסות סוסיו כצר נחשבו (ישע׳
ה כח). והנכון מיוסדים על אדני פז מוסב אעמודי שש, פי׳ שש טוב ויקר
שמתוך חשיבותו עושים ממנו עמודים ומן פז עושים יסוד. מראהו כלבנון, גבוה
כעץ הלבנון. בחור כארזים, כמו שעץ הלבנון גבהה וטוב משאר ארזים כך
הוא גבהה וטוב משאר אנשים וגבוה על דרך אשר כגבה ארזים גבהו (עמוס ב ט).
16 חכו ממתקים, דבריו מתוקים וערבים, וכן קילס אותה נפת תטפנה (ד יא). וכלו
מחמדים, לאחר שקילסה אותו בפרט חוזרת ומקלסת אותו בכלל ואומרת שכולו
חמוד מראשו ועד רגליו: זה דודי וזה רעי, אלו הם מעלותיו ולכן אני מתאוה
אליו יותר משאר אנשים, וכך השיבה לבנות ירושלם ששאלו לה מה דודך מדוד:
VI. 1 אנה הלך דודך, לאחר ששמעו ריעותיה מעלותיו אמרו לה אנה הלך דודך
ונבקשנו[1] עמך, כי ראוי הוא לבקשו ואנחנו מתאוות לראותכם יחד מאחר שהוא
2 יפה באנשים וגם את יפה בנשים וזיוג יפה הוא: והיא משיבה להם דודי ירד
לגנו, כי כשאמ׳ לי שילך אל הר המר בקשתי ממנו שלא ירחק ממני כל כך אך

[1] MS. ונבקשהו.

ילך לגנו שהוא קרוב אלי ואמרתי לו יבא דודי לגנו והוא אמר לי באתי לגני
ולא אתרחק ממך ולכך יודעת אני שירד לגנו. לרעות בגנים, לחבר רעיו עמו
שם כמו שאמר למעלה שהיה מוליך רעיו שם בגנו שנ׳ אכלו רעים שתו ושכרו
דודים (ה א). לרעות, לשון ריעות כמו ותרועת מלך בו (במד׳ כג כא): אני
3 לדודי, כך משיבה לריעותיה שאמרו לה נבקשנו עמך והיא אומרת דעו שאינו
נמצא רק לי כי הוא שלי ואינני חפץ להגלות לשום בריה רק לי וכן אינני חפצה
שיבקשהו שום אשה רק אני לבדי: יפה את רעיתי, לאחר ששב דודה ושמע
4 אשר הוכתה ונפצעה בשבילו נכמרו רחמיו עליה והתחיל לנחמה ולדבר על לבה
ולומר אל תחשובי בלבך ששכחתיך מיום שנפרדתי ממך כי איככה אוכל לשכוח
אשה יפה כמותך, ומענין שקילסה אותו תחלה בפרט ושוב בכלל קילס אותה
בכלל ובפרט. כתרצה, עיר שהיתה מטרפולין של מלכים, שנ׳ מלך תרצה אחד
(יהו׳ יב כד), ובמלכים כת׳ מלך בעשא בתרצה (מ״א טו לג), ומאחר שהיתה
מטרפולין של מלכים מסתמא עיר יפה היתה. נאוה כירושלם, שאמור עליה
בלילת יופי משוש לכל הארץ (איכה ב טו). נאוה, אוונגט, ולפי שיש אשה
יפה ואינה נושאת חן ויש אשה נושאת חן ואינה יפה לכן אמ׳ שהיא יפה
ונושאת חן בעיני כל ראיה. איומה כנדגלות, אימתה מוטלת על הבריות שלא
תאמר מאחר שהיא יפה כל כך ידי הכל ממשמשות בה, לכן אמ׳ שאימתה מוטלת
על הבריות ונפחדים לגעת בה כמו שיראים להושיט יד בעיירות שחיילותיה מקיפין
אותה ודגליהם בידיהם, ולפי שאמרה דגול מרבבה (ה י) אמ׳ הוא איומה כנדגלות.
איומה, לשון איום ונורא (חבק׳ א ז): הסבי עיניך, המי עיניך מנגדי ואל תסתכלי
5 בי. שהם הרהיבוני, פי׳ בראותי שאת מסתכלת בי לבי מסתמא ומתגייס עלי
לפי שזכיתי לעפרה יפה כמותך. הרהיבוני, עושין אותי רהב, אַיְנָאוֹרְנִילֶנְט
מֶיאי. ופ״פ הרהיבוני, משלו בי ושלטו עלי, וכן ירהבו הנער בזקן (ישע׳ ג ה)
פי׳ ישלטו, וכן המחצבת רהב (ישע׳ נא ט) פרעה השליט, וכן תרהיבני בנפשי עז
6 (תהל׳ קלח ג), וכן ורהב ריעך (משלי ו ג) השליטהו עליך: כעדר הרחלים, פי׳
למעלה מה שכת׳ שניך כעדר הקצובות (ד ב), פירושו עדר הרחלים הקצובות כמו
7 שאו׳ כאן: רקתך, קצות המצח מכאן ומכאן. מבעד לצמתך, שלובן רקתך מבהיק
8 מבעד לצעיף שמעוטפת ממנה, פרמי מא ליאורא: ששים המה מלכות, ומכל
מלכות שיש לי ומכל פלגשין ומכל עלמות שיש לי אינני אוהב רק אותך בלבד,
9 וזהו שאו׳ אחת היא יונתי, כמו שהיונה חביבה על בן זוגה ואינו מבקש אחרת
עמה כך את חביבה עלי מכל הנשים ולא כמו אחשורוש שכת׳ בו ויאהב אסתר
מכל הנשים (אסת׳ ב יז) ואעפ״כ שאר נשים בערב באות ובבקר שבות אך את
אחת לי. אחת היא לאמה, שלא תאמר יש לה אחות אחרת שיפה כמוה שילדה
אמה לכך אומ׳ שמכל הבנות שילדה אמה אין יפה כמוה. ברה היא ליולדתה,
שלא תאמר שמא בבנות משפחתה יש אשה יפה כמותה לכך או׳ ברה ליולדתה,
שבכל נשי משפחתה שיש בהם נשים יפות הרבה אין בהן ברה וצחה ונקיה כמוה.
ראוה בנות ויאשרוה, בנות הן העלמות הנזכרות למעלה אומרות אשרייך שזכית
ליופי גדול כזה. מלכות ופלגשים ויהללוה, הן המלכות והפלגשים הנזכרות

[1] MS. העמים.

למעלה, אף הן עצמן לא היו מתקנאות בה אך היו מודות שהיא יפה מכלנה
ויהללוה אל המלך ואומרות לו שהדין עמו שאוהב אותה יותר מכלנה כמו ויהללו
אותה אל פרעה (בר' יב טו). ויאשרוה ויהללוה, לשון זכר הוא, היה לו
לומ' ותאשרוה ותהללוה, ולמעלה פי' הרבה מקראות שמדברות לשון זכר על
10 הנקבה, וכת' בשמואל וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בבית יי (ש"א א ז): מי
זאת הנשקפה כמו שחר, כך אומרות המלכות והעלמות, העולם מצפין וחומדים
לראות יופיה שמתגבר תמיד והולך כמו שמצפים וחומדים אור הבקר שאורו הולך
ומתגבר תמיד, וזה על דרך משמרים לבקר שומרים לבקר (תהל' קל ו). ע"א מי
זאת הנשקפה כמו שחר, דרך אנשים ונשים כשקמים בשחר ממטתם פניהם
מכסיפים קצת מפני השינה ואינם יפים ואדומים כמו שהם בחצות היום שאכלו
ושתו והטיבו לבבם אבל זאת אפי' כששוקפים אותה ומביטים בה כמו השחר עלה
היא. יפה כלבנה, כשהיא מלאה. והיא ברה כחמה, כשהיא בכחה ובברירותה
11 בתקופת תמוז, העולם אומ' „בשחר בודקין נשים יפות": אל גנת אגוז ירדתי,
עתה מספרת אל דודה מה אירע לה כשהלכה לבקשו ואומרת לו שירדה אל גנת
אגוז שהיה ירק שלה גזוזה שכן מנהג העולם שקוצרים וגוזזים העשב והשדות כדי
שיחזור וישגא מאד, וכן כת' אחר גזי המלך (עמוס ז א), וכן ירד כמטר על גז
(תהל' עב ו). לראות באבי הנחל, לחלוחית הנחל. ע"א אבי הנחל, הן
פירות שבגן שנושדין בתוך המעין כמו שאמור למעלה יזלו בשמיו (ד טז) והמים
מוליכין. ולראות הפרחה הגפן שבגן והרמונים שבו, שנ' פרדס רמונים (ד יג),
והייתי סבורה למצוא אותך שם לפי שמנהגך ללכת ולטייל שם וגם אתה אמרת
לי כשנפרדת ממני שתלך שם, שנ' גן נעול (ד יב) וכת' באתי לגני (ה א) ולכך
12 הלכתי שם לראות הפרחה הגפן שאילו כן אז הייתי מוצאך שם בברור: לא
ידעתי נפשי שמתני, כשלא מצאתיך שם לא ידעתי אנה אמצאך ואנה אבקשך,
אך נפשי שמתני, נפשי ורצוני השיאני לצאת אל מרכבות עמי נדיב, הן
מרכבות המלך ועמו וחיילותיו שהולכים בנדבתם וברצונם עם המלך ללחום
מלחמותיו, כמו עמך נדבות ביום חילך (תהל' קי ג) שפי' עמך מתנדבים ברצונם
ובלא הכרחה וכפידה(?) ללכת עמך ביום שתצטרך לאסוף חילך כשתלך למלחמה.
שמתני, לשון הסתה, כמו על פי אבשלום היתה שומה (ש"ב יג לב) פי' הסתה.
עמי נדיב, יו"ד יתירה, כמו גנובתי יום (בר' לא לט). ע"א לא ידעתי נפשי
שמתני, מאחר שלא מצאתיך שם אתה דודי, שאתה נפשי ולבי, אתה גרמת לי
שהייתי שוממה דוממת ושוממת, כמו ואשתומם על המראה (דני' ח כז), ואשב
VII. 1 שם שבעת ימים משמים (יחזק' ג טו): שובי שובי השולמית, כשהייתי הולכת
לבקשך היו הבחורים אומרים לי את השולמית, אהובת שלומה, שקראוה על שם
דודה, או פי' השולמית שלומה מכל מום, שובי אלינו ונחזה יפיך, ואני השיבותים
מה תחזו בשולמית יותר מבנשים אחרות שמחוללות במחנים, הריני כאחת מהן,
ולפי שרוצה לדחותם השיבם כך, ענין דיחוי, מצינו בפלגש בגבעה (שופ' כא כא
וכנ) שבנות ישראל מחוללות[1] ברגלים. וא"ע מפ', הם אמרו לי שובי שובי ונראה
אותך פעם אחרת, והיא משיבה להם מה תחזו בי ותצעקו אחרי ושמתם אותי

1 MS. מחולות.

כמחולת מחנים ההולכת וסובבת תמיד: והם משיבים מה יפו פעמיך, ועל ידי 2
פסיעותיך אנו מבינים שבת נדיב את. חמוקי ירכיך כמו חלאים, מחבואי
ירכיך, שזה מן השוקים עד הבטן שהוא מקום הנסתר ונחבא, כמו חמק עבר
(ה ו), וכן עד מתי תתחמקין (ירמ' לא כב) שפירו' עד מתי תסתרי ותתחבאי.
כמו חלאים, תכשיטים, לשון נזמה וחליתה. ופ"פ חמוקי ירכיך, עגול ירכיך
וסובב שלהן, וכן עד מתי תתחמקין (שם) פי' עד מתי תסבבי אנה ואנה בעיר
לבקש לך מנאפים כמו זונה, וזהו שאו' נקבה תסובב גבר (ירמ' לא כב), ובישעיה
(כג טז) כת' קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה, ולפירו' זה נפ' חלאים הוא תכשיט
עגול מאד. מעשה ידי אמן, שעשאו אומן בקי: שררך אגן הסהר, טיבורך לבן 3
ומאיר כמו הלבנה המאירה כשהיא מלואה ועגולה כאגן, הוא כלי של זהב או
נחשת ממורט, ולפי שהלבנה כשהיא מלאה עגולה ודומה לגבו של אגן לפי כך
א' אגן הסהר אל יחסר המזג, שלא תאמ' מאחר שמדמה השורר ללבנה ולגבו
של אגן ביעור הוא זה, שאם כן השורר בולט לחוץ כמו שהלבנה בולטת וכמו גבו
של אגן שבולט, והוא ניוול גדול כשהטבור בולט שנ' לא כרת שרך (יחזק' טז ד),
לכן א' אל יחסר המזג, כלומר מקום הטבור שקוע ומקבל מזג של יין והוא
יופי טבור חלול ושקוע, ולפי שיש בני אדם שטבורם שקועים וחלולים ואעפ"כ
כשהן כפופים[1] טבורם בולט לפיכך א' אל יחסר המזג. בטנך ערימת חטין, א"ע
פי' עבה מלמטה קצת, ונוי הוא לאשה. פ"א, כשם שמגריגר אחת של חמה יוצא
שבולת מלאה חטין כך יצאו מבטנך בנים הרבה. סוגה בשושנים, כלו' בניך יפים
מאד כשושנים וכשהם עומדים סביבך כמו שאת גדורה בשושנים, על דרך בניך
כשתילי זיתים סביב לשלחנך (תהל' קכח ג). ע"א, המשילה לערימת חטין שהן
חטים נקיים וברורים ואין עפר מעורב בהן ומתוך חשיבותן של אותן חטין עשו לה
גדר של שושנים ולא של עצים ואבנים פן יתערב בה עפר או קסמין, וכן יוצאי
מעיך בלי דופי ומום. ע"א, סוגה, כמו כספך היה לסיגים (ישע' א כב), כלו' זרע
הגרוע והפסולת הצומח בין החטין הן שושנים ולא חוח ובאשה: צוארך, לבן 5
כמגדל השן, בעמום (נ טו) כת' ואבדו[2] בתי השן, ובענין שלמה כת' ויעש המלך
כסא שן (מ"א י יח), ובאחאב ובית[3] השן אשר בנה (מ"א כב לט). עיניך
ברכות, מבהיקין וצלולין, וירש בל', ודומות למימי ברכות של עיר חשבון שמימיה
צלולין מאד. על שער בת רבים, שהן צלולין יותר משאר מימי ברכות אשר שם.
פ"א ברכות, דומים לברכה של יונים שעיניהם יפים וצלולין. אפך כמגדל
הלבנון, חוטמך זקוף וישר ולא שקוע, כמגדל הלבנון שהוא ישר בלי עיקום ועקול
באותו צד שהוא נוטה וצופה פני דמשק, ששם דקדקו הבונים לבנותו בקו הבנין
כי מגדלים הרבה היו שם וזה נאה מכלם, וי"מ ריח אפך כלבונה כמו[4] וריח אפך
כתפוחים, וי"מ אפך הוא המצח שהוא עקר הדרת הפנים ואחר קילום העינים קילם
המצח שהוא למעלה מהן ולא האף שהוא למטה ועוד כי אין נוי בחוטם זקוף:
ראשך עליך ככרמל, מראשך ולמעלה את גבוה מכל הנשים כמו שהר הכרמל 6
גבוה מכל ההרים אשר סביבותיו, שנ' כתבור בהרים וככרמל בים יבא (ירמ' מו
יח). ופ"פ כרמל תולעת שני. וי"מ כרמל היא הבקעה הזרועה, כמו והכרמל[5]

1 ?MS. כבעופים. 2 MS. וספו. 3 MS. ואת בית. 4 MS. וי"א. 5 MS. הכרמל.

ליער יחשב (ישע׳ כט יז), וכמו שהבקעה הזרועה יפה מקרקע הבורה אשר
סביבותיה כך ראשך יפה מכל הנשים אשר סביבך. ודלת ראשך, זה קליעת
שערה, **דָּלִי** בל׳, כמו הדלה על גבי כרמו של חברו. מלך אסור ברהטים,
המלך מתאוה להיות אסור וקשור ברהטים, זה קליעת השער ונקרא רהטים לפי
שהשער ארוך ומקיף הראש פעמים ושלש ודומה כאילו רץ סביב הראש. ופ״פ
רהטים תלתלי ראשה הדומה לרהטים הן מזחילות המים. והנכון, רהטים׳ מקום
החולות שעל הים ווזטו של ים בא פעמים ביום בבקר ובערב ורץ על אותו מקום
שהחול שם וחוזר ושב אל הים במרוצה ולאחר ששב המים אל הים ונתגל׳ מקום
החול יש בחול שורות שורות כבושות ועקומות, ודימה להם השער לפי שהוא
קרישפא והוא גוי גדול, ולפי שהים רץ שם תדיר נקרא רהטים ובל׳ נקרא
7 **נְוִיוֹתָיו**: מה יפית ומה נעמת, לאחר שקילסוה בפרט קילסוה בכלל ואומרות
שהוא יפה ונעמה, נעימה בדברים ובמעשים[1]. אהבה בתענוגים, האוהב אותה
8 מתענג באהבתה כאילו אוכל כל מעדני עולם: דמתה לתמר, כלפי שאמרה לו
בחור כארזים (ה טו) אמרו לה שקומתה ישרה וזקופה כתמר, שאין לו ענפים רק
בראשו והוא עץ זקוף וישר. ושדייך לאשכלות, מתאוין לשכב בין שדיה כמו
שתאבים לאכול אשכל של ענבים, כמו שנ׳ במיכה (ז א) אין אשכל לאכל בכורה
9 אותה נפשי, ובהושע[2] (ט י) ככבורה בתאנה בראשיתה: אמרתי אעלה בתמר,
כך היו כל אחד ואחד הבחורים אומ׳ לה אמרתי אעלה, כלו׳ תאבתי[3] ואמרתי
בלבי לעלות בתמר, לפי שהמשילה לתמר למעלה, ותאבתי לאחוז בענפיו
10 ולהתענג בשדייך כאשכולות ולהריח ריח אפך שמריח כתפוחים: וחכך כיין הטוב,
כן אמרו לה הבחורים, חכך דבריך מתוקים כיין הטוב שהוא מתוק ונעים ההולך
בידידות ובמישור מתוך מתיקותו ויורד בתוך הבטן ואינו מתעכב בגרון כמו שעושה
אותו יין שנקרא **אַרָא**, והמשיל דבריה ליין הטוב היורד דרך מישור מן הפה אל
הגרון, ולשון מישרים נופל אצל יין, שנ׳ נזכירה דודיך מיין מישרים אהבוך (א ד),
ובמשלי כת׳ אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך[4] למישרים (משלי כג
לא). דובב שפתי ישנים, תוקף אהבתך גורמת שאף כשאנו ישנים שפתינו
מדובבות בך. וא״ע פי׳ הולך לדודי, כל אחד מהם אומרים שילך לידידותי
ולאהבתי למישרים, דודי כמו שם אתן את דודי לך (ז יב) פי׳ אהבתי, ואני
עניתים אני לדודי. ע״א, הם אמרו וחכך כיין הטוב, והיא משיבה הולך לדודי
למישרים, פי׳ וראי כשאני מדברת מישרים ונאמנות עם דודי אז נחשב חכי כיין
הטוב אך לא אעשה לו עולה כמו שאתם רוצים שאדבר עמכם. הולך, כמו ולשונם
הולך בארץ (תהל׳ עג ט). ע״א, אע״פ שכל אחד מהם אמר לי שהיה הולך עם
דודי במישרים, בשלום ובנאמנות, ולא היה מדבר עמי בשביל שום כפרות רק
כדי לראות יפיי אפי׳ הכי היה דומה לי דבורם כאילו הייתי שומע שפתי מתים
הישנים השוכבים תחת קרקע מדובבות כי אני לדודי. מישרים, כמו ובת מלך
הנגב תבא. אל מלך הצפון לעשות מישרים (דנ׳ יא ו) פי׳ לעשות שלום ביניהם;
12 לכה דודי נצא, עתה כשמצאה דודה אמרה לו נצא השדה למייל שם, נלינה

---

1 MS. ובדברים. 2 MS. ובישעי׳. 3 On the margin: וכן ויאמרו כל העדה לרגום אתם (במדב׳ יד י) פי׳ חשבו. 4 MS. ותהלך.

בכפרים, לינות הרבה עד שתנוח כי נתייעפת מן כלי זיינך שנשאת במרכבות
עמי נדיב. כפרים, מין בשם כמו כפרים עם נרדים (ד יג), וכן אשכל הכפר
(א יד): נראה אם פרחה הגפן, ענין זה אמרה למעלה לראות באיבי הנחל 13
אם פרחה הגפן (ו יא), שאז הגיע עת דודים, וכן למעלה וכרמינו סמדר (ב טו),
הנצו הרמונים, כל מיני אילו צומחין בגן הנזכר למעלה הנקרא פרדס. שם אתן
את דודי לך, דודי אהבתי, שאעשה כל רצונך: הדודאים, הן דודאי תאנים, כמו 14
שנ׳ הראני יי והנה שני דודאי תאנים (ירמ׳ כד א). ע״א, הדודאים, לשון ידידות
ואהבה, כלו׳ כל הדברים המאהיבים והמעוררים אהבה כבר נתנו ריח, ומה הן
הדברים המעוררים אהבה, הן חנטת האילנות ופריחת הבשמים, כמו שנ׳ למעלה
הנצנים נראו בארץ ועת הזמיר הגיע קומי לך רעיתי ולכי לך (ב יג). הדודאים,
כמי הדודאים, בהרבה מקומות מתחלף חולם בשורק. ועל פתחינו כל מגדים,
אמרה לו אל תחשב בלבך שלא תלך בכרמים על הספק שמא עדיין לא הנצו
[הרמונים] ולא פתח הסמדר, הרי אנו רואים בני אדם שנושאים בפני פתחינו כל
מגדים ופירות, ואם תאמר הם פירות של אשתקד ולא חדשים של שנה זאת, הרי
אנו רואים שנושאים פירות חדשים של שנה זאת עם הישנים. דודי צפנתי לך,
צפנתי פירות חדשים וישנים להראותם לך שתדע שהגיע עת לטייל בכרמים. ע״א,
דודי, אהבתי, צפנתי לתתה לך בכרמים כמו שנ׳ למעלה דודי אתן לך (ז יב),
וכאן כת׳ דודי שכוונתה לומר עיקר אהבתי הן בתולי: מי יתנך כאח לי, לשון VIII.1
בקשה, כמו מי יתן כל עם יי נביאים (במד׳ יא כט). כאח לי, שיהיו העולם
סבורים שאתה אחי. יונק שדי אמי, כלומ׳ שיסברו שאתה אחי מן האם, שחיבתם
גדולה ועזה מאחים מן האב, שנ׳ כי יסיתך אחיך בן אמך (דבר׳ יג ז), וכת׳ תשב
באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי (תהל׳ נ כ), ולא יסברו שאתה דודי, שאם
יסברו שאתה אחי לא הייתי צריכה לבקש ממך ללכת בשדות ובכרמים להתעלם
שם באהבים, כי בחוץ בפני כל העולם אשקך ולא יבוזו אותי הרואים לומר קלת
דעת היא שנושקת האיש בחוץ, אך יאמרו שמחמת קורבה אני מנשקת אותך. או
פי׳ כאח לי, שהייתה יונק שדי אמי, כלומ׳ אמי היתה מינקת שלך וינקת
שדיה כשהייתה קטן, ויאמרו העולם שמחמת אותה קורבה שאני ואתה ינקני משדי
אמי אני מחבבך: אביאך בית אמי, בפרהסיא. תלמדני, משפט החושקים וענין 2
הידידות. איך אעשה דבר שיהיה לך לנחת רוח: שמאלו תחת ראשי[1], עתה 3
חוזרת לדבר עם ריעותיה, כמו שמוכיח פסוק שלאחריו השבעתי אתכם, ומספרת
להם כששמע דודי שהייתי מבקשת שיסברו העולם שהוא אחי או הבין דודי
שאהבה עזה אהבתיו והמו מעיו עלי לרחמני ושם שמאלו תחת ראשי ממש שלא
היה שום דבר חוצץ בין ראשי לשמאלו ולא כמו שעשה בראשונה ששם ידו תחת
לראשי דמשמע הלשון תחת הכסת שתחת ראשי ולא תחת ראשי ממש: ולכך 4
השבעתי אתכם שלא תשימו שנאה ביניכם: מי זאת עולה מן המדבר, עתה 5
מדברת אל דודה ואומרת מי ראה מעולם אשה שתלך במדברות לבקש דודה כמו
שעשיתי כשלא מצאתיך בגן אגוז, כמו שאמור למעלה, בקשתיך במדברות
וכשמצאתיך עליתי עמך מן המדבר, ועתה אני מתרפקת ומתחברת אליך כי יראה

---

1 MS. לראשי.

אני פן תפרד ממני, וכן כת' למעלה אחזתיו ולא ארפנו (ג ד). תחת התפוח,
שמצאתיך ישן במדבר תחת עץ התפוח, עוררתיך, ושדלתיך בדברים לבא אלי.
שמה[1] חבלתך אמך, רגיל אתה לשבת ולישן תחת עץ התפוח שהוא תולדה
שלך לפי שתחת התפוח חבלתך אמך וילדה אותך, כמו חבליהם[2] תשלחנה (איוב
6 לט ג), ולמעלה המשילה אותו לתפוח שנ' כתפוח בעצי היער (ב ג): שימני
כחותם על לבך, מאחר שראית כל התלאות שמצאתי בשבילך היה לך להשים
אותי כחותם על לבך ולא תנתקני משם, הפך אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני
[כי] משם אתקנך (ירמ' כב כד) והחותם הוא חבור ודיבוק; וזהו שאו' למעלה
שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, כשהם שוכבים בענין זה אז שוכב לבה על
לבו והיא חתומה ודבוקה על לבו, וכששמאלו תחת ראשה אז היא חתומה על זרועו
והזרוע בכל מקום שמאל, שנ' נשבע יי בימינו ובזרוע עזו[3] (ישע' סב ח). כי עזה
כמות אהבה, מנהג העולם כשהאהבה מתישנת תמיד הולכת ונחלשת אך
אהבתינו מתגברת והולכת תמיד כמו המות מכיון שמתחלת לבא מתגברת תמיד.
קשה כשאול קנאה, ולכך אומרת האהבה שאני אוהבת אותך קשה כשאול,
נהינם, שאש שבה הם רשפי אש שלהבתיה, דכת' כי ערוך מאתמול תפתה
7 מדורתה אש ועצים הרבה נשמת יי כנחל גפרית בערה בה (ישע' ל לג), ומים
רבים לא יוכלו לכבות אותו אש, כי אש לא נופח (איוב כ כו) הוא, כן לא
יוכלו מים רבים לכבות האהבה. או שמא רשפיה רשפי אש מוסב אל אהבה
ואומ' כי האהבה רשפי אש שלהבתיה ולא ניתן ליכבות ולישטף על ידי מים
ונהרות. ואם יתן איש [את] כל הון ביתו, כדי לבטל אהבתינו לא יועיל לו
8 אך העולם יבזוהו על שביזבז ממונו בחנם: אחות לנו קטנה, כך אמרו אחיה,
יש לנו אחות ילדה, ושדים אין לה, כי קטנה היא בשנים ולא נכונו שריה, הפך
שדים נכונו ושערך צמח (יחזק' טז ז), אך מה נעשה לאחותנו ביום שידובר
בה, לשדכה לדודה, כי יראים פן תהיה נבעלת כי היתה רועה ורגילה בין הרועים
9 שמא נתעוללו בה: אם חומה היא, בתולה וסגורה כחומה, נבנה עליה טירת
כסף, נרבה לתת לה תכשיטין של כסף וזהב ותקר ותתקשט בהן ויהיו עליה
טירות טירות כמו ומבשלות[4] עשו *מתחת הטירות[5] (יחזק' מו כג) פי' שיטות של
בנין, ואם דלת היא, בעולה ופתוחה כדלת נצור עליה לוח ארז, נסגור עליה
בית של לווחין וקרשים של ארז ונשימנה בתוכה פן תצא ותהיה מסוגרת בה פן
תצא, רקלושא. נצור, נסגור, כמו ונצורות ולא ידעתם (ישע' מח ו): והיא משיבה
10 אני חומה, בתולה וסגורה כחומה, ואפי' אם היו שדי גדולות כמגדלות אל תחושו
לזה כי בתולה אני. או פי' שדי קשות כאבן המגדל, ובכך תוכלו להבין שלא
נעשו ולא נמעכו בידי אדם, הפך שמה *מעכו שדיהן ושם עשו[6] דדי בתוליהן
(יחזק' כג ג). כמגדלות, דרך הבונים לבנות המגדל באבן קשה כדי שלא תפתח
11 על ידי הדיק שמכה בה: כרם היה לשלמה בבעל המון, ממשיל אהובתו
לכרמו. נתן *את הכרם[7] לנוטרים, למחצה ולשליש כמנהג המקום והם היו מרויחין.
איש יביא בפיריו אלף כסף, איש אחד בא לשלמה ואמ' לו שיתן לו בכל

---

1 MS. שם. 2 MS. חבליהן. 3 MS. קדשו. 4 MS. ומכשלות, 5 MS. לטירות.
6 MS. עשו שריהם שמות מעכו. 7 MS. כרמו.

שנה ושנה אלף בשביל הכרם ושיגזלנה מנוטרים וימסרנה לו: וכששמעו הנוטרים 12
כך אמרו לשלמה כרמי שלי לפני, פי' הכרם שהיתה לפני ושטרחתי בה אל
תגזלנה ממני אך תהיה לפני כמו שהיא עתה. האלף לך שלמה, אמרו לו אנחנו
נתן לך בכל שנה אלף כסף כמו שרצה אותו איש לתת לך ואנחנו נרויח בכל
שנה מאתים ושוב שתישאר בידינו, כן את רעיתי שאת נמשלת לכרם, שנ' ושדיך
לאשכולות הגפן (ז ח) וכת' אשתך כגפן פוריה (תהל' קכח ג), כמה ימים טרחתי
בך ונטרתי פריך שלא יעוללו בך אחרים ועכשיו רוצים אחרים לגוזלך ממני שאמרו
לך שובן השולמית אך אני מבקשך שלא תניחני בשבילם: היושבת בגנים, את 13
רעיתי היושבת בגנים, חברים מקשיבים לקולך, ומצפים שתאמרי להם שתרצי
ללכת עמהם אך אני מבקשך שתשמיעני קולך ותאמרי לי שתלכי עמי ולא עמהם:
והיא משיבה ברח דודי, אם אתה רוצה שאניחך בשבילם ברח מהנה ותלך אל 14
הר המור ואלך עמך ושם אתן את דודי לך: ע"א, נתן הכרם לנוטרים, השכיר [11]
נוטרים לשמור פרי שבכרמו לצרכו ולצורך דודתו: איש יביא בפריו אלף כסף,
איש אחד בא לשלמה ורצה לתת בפריו אלף כסף בעבור הפרי: והוא השיב לו [12]
כרמי שלי לפני, אינני רוצה למכור פריו כי אני ורעיתי נאכל אותו וחברי, כמו
שנ' למעלה שתו ושכרו דודים (ה א), והוא אמר לו האלף לך שלמה ועוד
אוסיף לתת לך מאתים כסף שנתת מכיסך לנוטרים אותו, ולא רצה שלמה כי כל
דעתו היה שיטייל בו הוא ורעייתו ורעיו ויאכל פריו, שנ' יבא דודי לגנו ויאכל
פרי מגדיו (ד טז): היושבת בגנים, כשבא לגנו הוא ורעיתו וחבריו אמר לה, [13]
רעיתי האוהבת לשבת בגנים חברים מקשיבים לקולך, פי' חברי שהבאתי הנה
בגן לטייל עמנו מקשיבים לקולך שתשוררי להם כי קולך ערב. השמיעני, אם אין
רצונך לשיר בשבילם תשירי בעבורי והשמיעני קולך: והיא משיבה ברח דודי, אם [14]
תרצי שאשיר לך ברח לך מהנה ולך אל הר המור ואני אלך עמך ואשורר לך
אך בכאן לא אשורר בפני חבריך פן יחשבוני כפרוצה:

נשלם פי' שיר השירים

אשר העתקתי מכתיבת יד הרב ר' מנחם בן רבנו בנימן נ"ע:

Anonymous Commentary on the Song of Songs.

Edited from a unique manuscript in the Bodleian Library, Oxford,

by

H. J. Mathews.

(See Hebrew Part, p. 164—185).

THE manuscript of this commentary (Opp. 625, olim 1370; Neubauer's Catalogue, 1465) is written in German Rabbinical character and is undated. The copyist does not give his name, but states that he copied it from a manuscript of הרב ר' מנחם בן רבנו בנימין ג"ע. This owner may be identical with one or other of the following contemporaneous owners bearing the same name. In Steinschneider's Munich Catalogue No. 207 was sold in 1286 to Menachem ben Benjamin; in his Leyden Catalogue Scal. 3 was copied for Menachem ben Benjamin *ben Menachem* and finished in 1289. In Neubauer's Oxford Catalogue No. 1173 was written for Menachem ben Benjamin *ben Jechiel* and finished in 1290; and No. 635 was written for Menachem ben Benjamin *haz-Zaddiq* ל"ע"ץ and finished in 1292. In No. 162 of the Paris Catalogue, „probablement du XIIIe siècle", Menachem ben Benjamin agrees with Rabbi Moses has-Sofer that he shall complete the commentary for him[1]; in No. 1221 of the same catalogue a Menachem ben Benjamin appears as copyist, 1318. In Neubauer's *Mediaeval Jewish Chronicles* (ii. 132) a manuscript from the Cathedral Library, Toledo, ends: נשלם ביד מנחם ביר' בנימן.

The commentary is anonymous and the author is unknown; but

[1] Fol. 178 b. ליר' שמואל אחי בר בנימן אני מנחם אחיך עוד אודיעך כי נתפשרתי עם ר' משה הסופר שישלים לי זה הפירוש. I am indebted to Neubauer for this communication, which is not to be found in the Catalogue.

its style and the לעזים which it contains mark it as the composition of a French Rabbi of the northern school and living, no doubt, in the 13th century. The following are the French words occurring in the commentary[1]: אַרָא (i. 4, vii. 10), *are*; לורינש (i. 10), *lorains*; קולור (i. 15), *color*; וירש (i. 15, iv. 1, v. 12, vii. 5), *vers*[2] (= vairs); ליש (ii. 1), *lis*; קומפנון (ii. 4), *comfanon*; רושינול (ii. 12), *rossinol*; ארקוולוד (iii. 9), *arcvolud*; פַּרְמִי טָא לִיאוּרָא (iv. 1, vi. 7), *parmi ta liure*; גריוא (iv. 1), *grève*; טַאילאי (iv. 2), *taillée*; גרינא (iv. 3), *graine*; פומיל (iv. 3), *pomel* (= pommette); מישטרש (iv. 4), *mesters*[3] (mestiers, métiers); מיל יֶוַלִירְשׁ דַּגַרְדָא (iv. 4), *mil jevalers* (= mille chevaliers) *de garde*; קרינלש (iv. 4), *crenels*; טַרְנַיְמִינְט (iv. 4), *tornayement* (= tornoiement); אַקוֹרַשׁ מַיאִי (iv. 9), *acorasa mei* (= encouragea moi); אירביר (iv. 12), *erber* (= herbier); איספיק (iv. 14), *espic*; דורמאילא (v. 2), *dormaille*; פינדלוויש[4] (v. 11), *pendeloches*?; ליטואירא (v. 13), *létuaire* (= électuaire); אוונגט (i. 5, vi. 4), *avenant*; אִינָאוֹרגִילִינְט מיאי (vi. 5), *énorgeillent mei* (= énorgueillissant moi); טְרִיצָא (vii. 6), *trece* (= tresse); קרישפא (vii. 6), *crespe* (= crêpe); גְּרִיוְשׁ (vii.), 7 *greves*; רקלושא (viii. 9), *recluse*.

Only three authors are quoted by name: Parchon[5] (i. 11, 17; ii. 5; iv. 13, 14; v. 11, 14; vi. 5; vii. 2, 6), Ibn Ezra[6] (i. 2, 15; iii. 8; iv. 12; v. 11; vii. 3, 10), and Japheth[7] (i. 12). Different explanations are constantly introduced with ו"א, ע"א, פ"א, ו"מ, or ו"א. Rashi is not quoted by name, but our author must have known his commentary (i. 3; ii. 7; iv. 5; v. 11, 12, 15; vii. 5). There is no evidence that he knew Kimchi's ספר שרשים[8]; Parchon's מחברת הערוך is our commentator's dictionary.

[1] The majority of these transliterations were kindly given me by the late A. Darmesteter.

[2] *yeux vairs*. Rashbam uses this לעז of Leah's eyes on Gen. xxix. 17. See Rosin's note, who transliterates *verts*.

[3] mestres (maîtres)?

[4] So Rashi on v. 11.

[5] Parchon's explanations are found verbatim, but without name, on i. 6, ששופתני; i. 10, חרוזים; i. 13, מור; ii. 10, רצוף; iv. 9, לבבתיני (on margin); v. 1, יערי; vi. 7, רקתך; viii. 9, טירת.

[6] I have remarked on two of these quotations in my preface to his *Commentary on the Canticles after the first recension*, p. vi.

[7] This quotation is not to be found in Japheth ben 'Ali's commentary on the Canticles edited by Bargès (Paris, 1884). Dukes (Kobak's *Jeschurun*, iv., Hebr. Abth., p. 88) remarks that Japheth's explanation is Ibn Ezra's.

[8] Salfeld (*Das Hohelied Salomo's bei den jüdischen Erklärern des Mittelalters*, pp. 76, 77) classes our commentary under „vier anonyme Commentare im Sinne Kimchi's", and says „manche seiner Erklärungen sind aus Ibn Esra und David Kimchi geschöpft".

Some poet[1] is quoted on iv. 1 (כמו שאמ' המשורר). On vi. 10 he illustrates by a proverb, בשחר בודקין נשים יפות[2].

Important extracts from the manuscript have been already published by Dukes[3], from which Salfeld[4] has been able to give a good short description of this commentary. Ginsburg[5] has also noticed the commentary in his historical sketch of the exegesis of the Canticles and called attention to "the valuable remarks it contains both on the verbal difficulties and poetical figures of the book".

The commentary is interesting in the history of the mediaeval Jewish exposition of the Song of Songs, the book being explained as an erotic poem without any allusion to an allegorical interpretation. With the exception of the very inferior anonymous commentary edited from a manuscript in the Prague University Library by Hübsch (1866), it seems from this point of view unique amongst extant commentaries of the middle ages. It may be doubted whether the commentary is complete; it begins somewhat abruptly; there is no introduction and no note on the first verse. The manuscript begins at the top of the right-hand column of the folio (223a) and bears no title.

---

1 Noticed by Dukes in his נחל קדומים, p. 46.

2 See Dukes (*Jeschurun, ib.*), and Salfeld (*op. cit.*, p. 79).

3 *Jeschurun, ib.* (1864). See also *Ozar Nechmad*, ii. 76 (1857).

4 *Magazin für die Wissenschaft des Judenthums*, herausg. von A. Berliner und D. Hoffmann, 5. Jahrgang, 1878, p. 177. Reprinted in *Das Hohelied Salomo's bei den jüdischen Erklärern des Mittelalters* (1879), p. 77.

5 *The Song of Songs: translated from the original Hebrew, with a commentary historical and critical* (1857), p. 56. Ginsburg is wrong in his statement that the anonymous commentator regards the lover and Solomon as distinct persons (pp. 56, 88, 32); cf. i. 4, 13; iii. 7; iv. 1; v. 11; vi. 8; vii. 1; viii. 11.

Some chapters of the Etz-Hajim of Jacob ben Jehuda Hasan of London.

By the Rev. **Dr. Hermann Adler**
Chief Rabbi of the British Empire.

(See Hebrew Part, p. 186—208).

IN THE following pages I beg to submit a specimen of the עץ חיים written by Jacob ben Jehuda Hasan of London, son of the Rabbi Jacob ha-Arukh, in 1287. A unique Manuscript of this work is extant — No. 17 of the Hebrew MSS in the Raths-Bibliothek of Leipsic. I was privileged by the kindness of my esteemed friend, Dr. Neubauer, to be the first to draw public attention to this work on Jewish Law and Ritual in my Lecture on the Chief Rabbis of England (Papers read at the Anglo-Jewish Historical Exhibition, 1887, p. 276). I then stated that it appeared from the date given in the Author's Treatise on the Hebrew Calendar שנת מ"ז לפרט אלף הששי that the work had been written in 1287, three years before the expulsion of the Jews from this country. I also referred to the mention of the book in Benjacob's אוצר הספרים.

Since then Professor Kaufmann has furnished a full description of the Codex and its history in the Jewish Quarterly Review, vol. V pp. 353—374. He has also given an account of the interesting Ritual and of the Passover Hagada which it contains (ibid. vol. IV pp. 20—63 and pp. 550—561). By the courtesy of the authorities of the Leipsic Library I have been enabled to have the bulky Manuscript (consisting of 910 closely written octavo pages) copied here. The chapters which I have selected give a ready insight into the method which the writer has adopted in compiling his Compendium of Jewish Law. He follows the Mishneh Torah of Maimonides closely but not slavishly. In some